

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

Басқару институты

қолжазба құқығында

Сейдишова Динара Тоқтасқызы

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ БҰҚАРАЛЫҚ СПОРТТЫҢ
ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ**

«Мемлекеттік саясат» білім беру бағдарламасы
«7М041 – Бизнес және басқару» даярлау бағыты бойынша

Мемлекеттік саясатты басқару магистрі дәрежесін алу үшін
магистрлік жоба

Ғылыми жетекші: _____ С.Ж. Сапиев

Жоба қорғауға жіберілді: « ____ » _____ 2021 ж.

Басқару институтының директоры: _____ Р.А.Турчкенова, э.ғ.к.

Нұр-Сұлтан, 2021

Мазмұны

Нормативті сілтемелер	3
Белгілер мен қысқартулар	4
Кіріспе	5
Әдеби шолу	8
Зерттеу әдістері	14
Талдау және зерттеу нәтижелері	16
Қорытынды.....	41
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.....	44
Қосымша.....	47
Аналитикалық жазба.....	51

Нормативтік сілтемелер

Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған) (өзг. 23.03.2019 ж. жағдай бойынша).

«Дене шынықтыру және спорт туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (өзг. 30.12.2020 ж. жағдай бойынша).

«Қазақстан Республикасының дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы (10.09.2019 ж. өзгерістер мен толықтырулармен).

«Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігінің мәселелері» туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 23 қыркүйектегі № 1003 Қаулысы.

«Қазақстан Республикасының дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын (бірінші кезең 2016-2020 жылдар) іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 11 сәуірдегі № 203 Қаулысы.

Белгілер мен қысқартулар

ҚР - Қазақстан Республикасы

ЭЫДҰ - Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымдары

БЖК - Балалар-жасөспірімдер клубтары

БмЖДШК - Балалар мен жасөспірімдердің дене шынықтыру клубтары

Мқ. - Мақала

ЖОО - Жоғары оқу орны

ОМОО - Орташа мамандандырылған оқу орны

МЖӘ - Мемлекеттік-жекешелік әріптестік

ЖІӨ - Жалпы ішкі өнім

МӘМС - Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру

ҚНЖЕ - Құрылыс нормалары мен ережелері

АҚШ - Америка Құрама Штаттары

СӨС - Салауатты өмір салты

Кіріспе

Зерттеу тақырыбының өзектілігі.

Қазақстан Республикасында бұқаралық спорттың қазіргі жағдайы мен даму перспективаларын зерттеу өте өзекті мәселе болып табылады. Бұқаралық спорт - бұл денсаулықты нығайту үшін дене шынықтыру спорттық шаралармен айналысудың жалпыға қол жетімді әрі демократиялық жүйесін құруға, бос уақытты белсенді және толыққанды өткізуге, өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған арнайы әлеуметтік институт. Оған өздерінің қажеттіліктері мен мүдделеріне сәйкес тұлғаны дамытуға, сондай-ақ әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған әр түрлі халық топтары мен топтарының дене белсенділігінің барлық түрлері кіреді.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің Қазақстан халқына Жолдауының басым бағыттарының қатарына өскелең ұрпақтың шығармашылық және спорттық әлеуетінің өсуіне, бұқаралық спортты дамытуға аса назар аудару қажет екенін айтқан болатын [1].

Қазіргі заманғы жағдайларға сәйкес спорттық индустрияның дамуына бағытталған реформалар әзірлену қажет. Қазіргі кездегі спорт индустриясы - бұл әлеуметтік сала ғана емес, сонымен қатар спорттық тауарлар мен қызметтердің өндірісі, дамуы, спорттық іс-шараларды ұйымдастырумен өткізу, спорттағы демеушілікпен коммерцияланумен байланысты ұлттық экономиканың бір бөлігі.

Шет елдердегі спорттық қозғалыс мемлекеттің, мемлекетішілік үкіметтік ұйымдардың, қоғамдық және жеке құрылымдардың, мекемелер мен институттардың органикалық үйлесімділігі мен тығыз әрекетінің бірігуі нәтижесінде дамып келе жатқанындығына назар аударған жөн [2].

Бұл озық тәжірибе Қазақстандағы бұқаралық спортты ұйымдастыру мен күшейтуде бірлескен мақсатты бағдарламалар мен тәжірибелік әрекеттерді іске асыруда мемлекеттік-қоғамдық, коммерциялық құрылымдармен қатар, бұқаралық ақпарат құралдарын тарту тиімді спорттық саясаттың әзірленуі мен іске асырылуы, құрамның кеңейтілуі мен оның барлық субъектілерімен бірлесіп әрекет жасауының қамтамасыз етілу мәселелерінің қаншалықты маңызды екендігін көрсетеді.

Қазіргі заманғы тәжірибеде көрсетілгендей, дене шынықтыру қазақстандықтардың басым көпшілігі үшін олардың жеке құндылықтарына айналмай, өмір сүру салтында өз орнын таба алмай отыр. Осыған байланысты шетелдік ең озық тәжірибеге арналған зерттеулер өзекті болып табылады, алайда бұл зерттеулер қазіргі уақытта жеткіліксіз. Бұл жоба Қазақстанда жүзеге асыруға болатын бұқаралық спортты дамыту тәсілдері мен принциптердің шетелдік талдауын қолдануға тырысады.

Жобаның мақсаты.

Қазақстанда бұқаралық спортты одан әрі дамыту бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Жобаның міндеттері:

- Бұқаралық спорттың түсінігі мен мәнін ашу;
- Қазақстанда бұқаралық спортты дамытудың заманауи механизмінің ерекшеліктерін талдау;
- Қазақстанда бұқаралық спортты дамытудың өзекті мәселелерін айқындау;
- Бұқаралық спортты дамытудағы шетелдік озық тәжірибені қолдану мүмкіндіктерін айқындау және тиісті ұсыныстар енгізу.

Зерттеу объектісі.

Бұқаралық спортты дамытуға байланысты қоғамдық құқықтық қатынастар.

Зерттеу пәні.

Республикадағы бұқаралық спорттың қазіргі жағдайы мен даму перспективаларының ерекшеліктерін көрсету.

Гипотеза немесе күтілетін нәтижелер.

Қазақстанда дене шынықтыру және спортпен шұғылданушылардың санын арттыру, адам өмірінің құндылықты-бағытталған дәлелді-ынталандырушы факторларының дұрыс ықпалы мен спортпен шұғылдануда материалды-техникалық негіздердің қалыптасуы арқылы жүзеге асуынан тұрады. Материалды-техникалық негіздер ең алдымен басқару органдарының менеджментімен және жеткілікті қаржыландырумен байланысты. Сондықтан, бұқаралық спорт индустриясын басқару мен қаржыландыру тәсілдеріне өзгеріс енгізе отырып, халық санының спортпен шұғылдануға деген қызығушылығы мен оның дамуы қарқынды болатыны күтілуде.

Зерттеу әдістері.

Зерттеу барысында ғылыми танымның талдау және синтез, дедукция және индукция, абстракция, теориялық модельдеу сияқты теориялық әдістері мен кабинеттік зерттеулер қолданылды. Алынған тұжырымдар ғылыми зерттеудің басқа әдістерімен толықтырылып, тексерілді: мемлекеттік статистика деректерін, нормативтік актілерді, бұқаралық ақпарат құралдарының материалдарын және басқа да әдістермен талдау жүргізілді.

Зерттеудің эмпирикалық базасы.

Нұр-Сұлтан қаласындағы бұқаралық спортты дамыту мәселелері бойынша автордың жүргізген сауалнамасының нәтижелері бойынша қалыптасты.

Магистрлік жобаның практикалық маңыздылығы.

Жұмыста ұсынылған материалдар Қазақстанда да, шетелде де тарихи ретроспективада және қазіргі кезеңде бұқаралық спортты дамытудың құрылымдық құрамы мен ерекшелігін, бұқаралық спортты дамытудың негізгі жағдайын жүйелеуге мүмкіндік береді. Зерттеудің практикалық маңыздылығы:

- бұқаралық спортты дамытуды реттеудің неғұрлым тиімді тетігін әзірлеу;
- бұқаралық спортты дамыту және оның әлеуметтік ролін арттыру ісінде билік органдары мен қоғамдық ұйымдардың өзара іс-қимылының неғұрлым тиімді нысандарын әзірлеу;

- жоба материалдарын дене шынықтыру және спортты басқару саласының қызметкерлері үшін әдістемелік ұсынымдар әзірлеуде, дене шынықтыру және спорт бойынша мамандар даярлауда пайдалану.

Жоба құрылымы кіріспеден, 3 бөлімнен, қорытынды және пайдаланылған дереккөздер тізімінен тұрады.

Мақала жариялау.

Магистрлік жобаның тақырыбы бойынша №4 (62) 2020 жылғы «Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі» атты ғылыми-теориялық журналына жалпы көлемі 5 бетте мақала жарияланды.

Әдеби шолу

Бұқаралық спорт – бірқатар қажетті функцияларды атқаратын, адами капиталды жетілдіруге және жалпы қоғамның әлеуетін арттыруға мүмкіндік беретін әлеуметтік құбылыс. Дене шынықтыру мен спорт адамның жалпы денсаулығын жақсартуға қажетті жеке және қоғамдық элементтердің тасымалдаушысы және оның қоғамдық қызметін жетілдірудің құндылықтары болып табылады.

Бұқаралық спорт түсінігіне дене тәрбиесі мен өзін-өзі тәрбиелеу, жалпы физикалық дамуда өзіндік талдау мен өзіндік бақылау, сауықтыру, қимыл-қозғалыс мүмкіндігі мен дағдыларды жетілдіру, физикалық рекреация деңгейінде жаттығу, дене бітімі мен мүсінін қалыптастыру барысындағы адамдардың іс-әрекеті кіреді. Бұл жерде рекреация белсенді физикалық жаттығулар, әуесқой спорт, сергіту ойындары мен табиғат күштерін пайдалана отырып демалуды қалыптастыратын кешенді сауықтыру шаралары деп көрсетілген. Мұндай жаттығулар үлкен физикалық күш жұмсауды, шамадан тыс жүктеме мен еріксіз күш салуды қажет етпейтін дені сау адамдарға арналған жаттығулар, алайда, мұндай жаттығулар барлық жағынан мықты тәртіптілік, сергіту мен сауықтыру әсерін береді.

Бұқаралық спорт саласына келесі тармақтар кіреді: емдік гимнастика, бейімдеушілік дене тәрбиесі, өндірістік гимнастика, кейбір тыныс алу гимнастика түрлері (йога), фитнес, туризмнің қарапайым түрлері, сондай-ақ, қарапайым сергіту ойындары мен таза ауадағы ойындар да кіреді. Сонымен қатар, аталған санатқа жаяу жүру және велосипедпен серуендеу, қыс кезіндегі шаңғымен жүру, сауықтыруға арналған жүгіру, атлетикамен айналысуды (гірмен, гантельдермен, резеңке эспандермен жаттығулар кешендері), қарапайым гимнастикалық кешендерді (кормелердегі, сырықтардағы жаттығулар) жатқызуға болады. Бұқаралық спорт деп кешенді емдеу жаттығуларымен айналысуға қарсы көрсетілімдері жоқ, қатысушылардың негізгі мақсаты жарыстарға қатысып, спорттық атақ алуды көздемейтін, адамдардың тек физикалық өзін-өзі жетілдіру мақсатында спорттың әр түрімен немесе физикалық жаттығулармен айналысу жүйесін айтуға болады.

Осыған орай, бұқаралық спорт өмірлік тәжірибеге дайындау, өзіндік физикалық әл-аухатын оңтайландыру мен дамыту көрсеткіші ретінде адамның қимыл-қозғалыс әрекетін ұтымды пайдалану болып табылатын спорттың құраушы бөлігі деп тұжырым жасаймыз. Бұқаралық спорт миллиондаған адамдар үшін өзінің физикалық қабілеттері мен қимыл-қозғалыстық мүмкіндіктерін жетілдіруге, денсаулығын жақсартуға және шығармашылық тұрғыда дамуға мүмкіндік береді, яғни қазіргі заманғы өндірістің ағзаға тигізетін кері әсерлері мен күнделікті өмір талаптарына қарсы тұра алады деген сөз.

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттер талдауы дүниежүзіндегі адамзат тарихында тән мен рух мәдениетінің түрлі деңгейдегі мәселелері тұрақты қызығушылықты тудырып отырады деп тұжырым жасауға мүмкіндік береді.

Ежелгі афиналық, спартандық және римдік білім беру жүйесінде аталған мәселеге аса назар аударылған (мұнда ең алдымен дене және әскери тәрбие жайында айтылып отыр). Б.з.д. V–IV ғғ. Атақты ежелгі грек дәрігері мен ойшылы Гиппократ өзінің еңбектерінде эллиндердің денсаулығын жақсарту мәселесінде салауатты өмір салтын жоғары қою қажет екендігіне жиі назар аударған. Өзінің «Ауа, су мен жерлер туралы» атты шығармасында ғалым аурудың басым бөлігі адамның іс-әрекетінен, тіпті, ойларынан, өмір сүрудің сыртқы жағдайлары мен табиғи факторлармен туындайтындығын көрсетеді. Қоршаған орта, адамның еңбек ету мен жеке басы дағдылары ағзаның белгілі бір дертке шалдығу мен сәйкесінше қауіп-қатер бейімділігін арттырады [3].

Белгілі ойшыл Ибн Сина да өзінің «Канон» атты еңбегінде салауатты өмір салты туралы өзінің жеке концепциясын ұсынады. Одан кейінгі салауатты өмір салты туралы зерттеулер мен оған тәрбиелеудегі ғылыми-педагогикалық әдіс-тәсілдер тек кейінгі орта ғасыр, қайта жаңғыру дәуірінде ғана жаңартылды. Ол кездері Ф.Бэкон, Б.Спиноза тәрізді философ-материалистердің салалық еңбектері ерекше танымалдыққа ие болған [4]. XVII–XVIII ғасырларда ғылыми қоғамдастықта адамдардың тіршілігінің басты жағдайлары мен олардың денсаулыққа деген әсерінің деңгейін зерттеуге бағытталған арнайы жұмыстар көптеп пайда бола бастайды. Нақтылайтын болсақ, Б.Рамаццини еңбектің жағдайы мен сипатының басты мәнге ие екендігі мен оның денсаулыққа әсері туралы теориясын бірінші орынға шығарды. Ол денсаулықтың жеке, топтық және қоғамдық деңгейлерін бөліп қарастыруға мүмкіндік берді.

Орта ғасыр, сонымен қатар, Жаңа және Қазіргі заман тарихы кезеңдерінде өскелең ұрпақты салауатты өмір салтымен қамтамасыз ету қажеттілігі идеясы біршама танымал болды. Әрі қарай аталған идеяларды өз еңбектерінде Д. Локк, Ж.Ж. Руссо, И.Г. Песталоцци, К.Д. Ушинский, П.Ф. Лесгафт, А.С. Макаренко және басқа да ойшыл ғалымдар, педагогтар мен тәрбиешілер дамытып, негіздей бастайды. А.Шопенгауэр «адам бақытының оннан тоғыз бөлігі оның денсаулығына негізделген, онсыз ешбір сыртқы байлық оған еш рахат әкелмейді» деп атап өткен [5].

1950-1960 жылдары әлемнің әр түрлі елдерінің дәрігерлері оқушыларда алыстан көрмеу, дене бітімінің бұзылуы (сколиоз), анемия және жүйкенің жұқаруының пайыздық көрсеткіштерінің артқандығын аңғарған, олар аталған науқастарды «мектеп аурулары» санатына жатқызады. Дәрігерлердің балалардың денсаулығындағы аталған ақауларға жасаған талдауы оларға оқытуды ұйымдастырудың қанағатсыз деңгейде екендігі және оның бала денсаулығына қатты зиян келтіретіндігі жайлы тұжырымға келуге мүмкіндік берді. Білім беру жүйесінің кемшіліктері қатарында мамандар төмендегі белгілерді атап өткен: мектеп үстелдерінің қате құрылымы, сыныптардың жеткіліксіз түрде жарықтандырылуы, ғимараттардың сирек желдетілуі және оқушылардың сабақтарының шамадан тыс көптігі. Оның үстіне, К.Д. Ушинский адам табиғатының өз ерекшеліктеріне негізделген салауатты өмір салтын қалыптастырудың әдіс-тәсілдерін әзірлеуді және қолдануды кеңес етеді. Оның пікірі бойынша, тәрбие іскерлігінің ережелері мен қағидаларын

білу және қолдану жеткіліксіз, сондай-ақ, адам табиғатының заңдарына да сүйену қажет, себебі ол бала денсаулығын сауықтыруға көмектеседі [6].

Әрі қарай салауатты өмір салты мәселесімен негізінен Е.Н. Медынский, В.А. Зеленко, Д.Ю. Элькина айналысқан. Қарастырылып отырған ғылыми білім саласына дене тәрбиесінің ғылыми негізделуі жүйесі мен сәйкесінше дәрігерлік-педагогикалық бақылаудың негізін салушыға айналған П.Ф.Лесгафт ерекше үлес қосқан. Оның пікірі бойынша, дене тәрбиесі адамның жан-жақты дамуының басты құралы болып табылады және ақыл-ойлық, адамгершіліктік және эстетикалық тәрбиеге тура әсер етеді. Аталған ғалым тұқымқуалаушылық баланың физикалық және рухани дамуында шешуші рөлді атқармайтындығына назар аударған, сондықтан аталған факторға басты мән беріп керек емес деген пікірді ұстанған. Балалар үшін олардың тәрбиеленіп жатқан ортасы маңызды, оның үстіне, салауатты өмір салтының қалыптасуына басты мән берілуі керек.

П.Ф. Лесгафтың пікірі бойынша физикалық білім беруде басты орында денсаулық, өз әрекеттері мен ойларын басқару дағдыларын меңгеру, сондай-ақ ағзаның физикалық қабілеттерін дамыту мен қимыл-қозғалыс белсенділігін қамтамасыз ету тұруы керек [7].

1960-1970 жылдары ғылыми қоғамдастық дене тәрбиесі ағза биологиясы мен адамның тұлғасының қалыптасуына тура әсер етеді деген ортақ пікір қалыптастырды. Г.Г.Шахвердов, Г.Г.Наталов, Н.И.Пономарев тәрізді ғалымдар тәрбиенің әр алуан түрлерін дамыту қажеттілігіне назар аударады: ақыл-ой тәрбиесі, дене тәрбиесі, эстетикалық, адамгершіліктік тәрбие, мәдениеттің жоғары деңгейін дамыту және ғылыми дүниетанымды қалыптастыру.

Дене саулығы - бұл адамның жалпы дамуы мен өмірінің «тірегі» болып табылады. Дене белсенділігі денсаулыққа маңызды пайда әкеледі және жұқпалы емес аурулардың алдын алуға ықпал етеді. Сонымен қатар, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметі бойынша физикалық белсенділіктің жеткіліксіздігі әлемдегі өлімге алып келетін қауіптің және жүрек-қан тамырлары аурулары, қатерлі ісік, қант диабеті секілді инфекциялық емес ауруларға шалдығудың дамуының негізгі факторларының бірі болып табылады; әлемдегі әрбір төртінші ересек адамның белсенді емес, дүниежүзіндегі жасөспірімдердің 80% -нан астамы физикалық белсенділіктің жетіспеушілігін сезінеді [8].

Қазақстанда тұратын адамға ЖҚА төрт негізгі топтан (жұқпалы емес аурулардан) мерзімінен бұрын қайтыс болу ықтималдығы (яғни 70 жасқа толмаған) 2016 жылы 27% құрады. Жүрек-қан тамырлары аурулары елдегі мезгілсіз өлімнің негізгі себебі болып табылады, ерлер арасындағы өлім-жітімнің жоғарылауы және ерлердің денсаулығына әсер етуі гендерлік алшақтыққа ықпал етеді. Бағалау нәтижесінде ересектердің 26% -ы гипертониядан, 12% -ы қант диабетімен ауырады. Оның үстіне, ерлердің 44% темекі шегеді; 54% алкоголь ішеді; алкоголь ішетіндердің 62% -ы соңғы 30 күн ішінде кем дегенде бір рет 60 және одан көп грамм таза алкоголь ішкен; ересек топтың жарты бөлігі артық салмақпен немесе семіздікпен ауырады, бұл ДДҰ

Еуропалық аймағындағы ең жоғары көрсеткіштердің бірі; тұзды пайдалану өте жоғары.

ЖҚА-мен байланысты адамдардың ерте өлімі, сырқаттану және мүгедектік аурулары әлеуметтік-экономикалық дамуға кері әсер етеді. Әлемнің көптеген бөліктеріндегі сияқты, Қазақстандағы ЖҚА денсаулық сақтау саласында, әлеуметтік қолдау мен әл-ауқат шығындарының күрт өсуіне және өнімділіктің төмендеуіне әкеліп соқтырады. 2016 жылғы көрсеткіш бойынша Үкімет ЖҚА 4 негізгі тобын емдеуге шамамен 0,3 триллион теңге жұмсаған.

Келтірілген экономикалық залалды талдау денсаулық сақтау саласына, оның ішінде ЖҚА емдеудегі мемлекет шығындары тек «айсбергтің шыңы» екенін көрсетті: еңбек өнімділігінің төмендеуімен байланысты экономиканың жасырын шығындары 6,5 есе асады және 2 триллион теңгені құрайды. Жалпы алғанда, қазіргі кезде ЖҚА-ның Қазақстан экономикасына келтірген зияны 2,3 трлн. теңгені құрайды, бұл 2017 жылға арналған елдің жылдық жалпы ішкі өнімінің 4,5% -на тең.

Халықты сауықтыру саласына деген мемлекет тұрғысынан назардың жеткіліксіздігі мен жаңа әдіс-тәсілдердің болмауы ондаған жылдар бойы аталған саланың сапалы түрде өзгермей, бір қалыпта қалып қоюына алып келді. Қазіргі таңда бұл мемлекетке үлкен нұқсан тигізіп отыр. Мұның өтемі халықтың физикалық денсаулық деңгейінің төмендеуі, бұл көрсеткіш экономиканың жанама және тура әлсіреуіне алып келеді. Қалыптасқан күрделі жағдайлар демографиялық көрсеткіштер мен медициналық статистика сандарынан бейнелейді. Әрине, мәселе тек дене шынықтыру және спорт саласына ғана қатысты емес, ол сонымен қатар, халықтың тіршілік деңгейіне де байланысты. Алайда қазіргі біздің зерделеп отырған тақырыбымыз сол халықтың тіршілік сапасына тура байланысты [9].

«Жоғары жетістік спорты» деп те аталатын үлкен спортқа қарама-қайшы түсініктегі бұқаралық спорт – бұл «бәріне ортақ спорт» болып табылады. Шындығына келгенде, ол әрбір адамға Олимпиада хартиясында жазылған спортпен айналысуға деген ажыратылмас құқығын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұқаралық спорттың әлеуеті өте жоғары, себебі ол адамның тұлғасының дамуына ғана емес, сонымен қатар, физикалық және рухани қасиеттердің дамуына да, сол тіршілік сапасына да қатты әсер етеді [10].

Дамыған шет елдерде спорт саласы бұқаралық спорт немесе барлығына арналған спорт, жоғары жетістіктер спорты (олимпиадалық) және кәсіби спорт деп бөлінеді. Аталған спорттық шаралардың түрлерімен әр түрлі спорттық ұйымдар айналысады. Оның үстіне, жоғары жетістіктер спортын дамыту мемлекет пен ұлттық мемлекеттік және қоғамдық спорттық ұйымдардың күзінеттілігі. Бұқаралық спортты дамыту – мемлекеттің муниципалдық және жергілікті билік органдарының, спорттық ұйымдар мен осы деңгейдегі мекемелердің және, әрине, халықтың күзінеті. Кәсіби спорттың дамуын жеке коммерциялық құрылымдар муниципалитет пен жергілікті билік органдарынан аздаған көмек ала отырып жүзеге асырады [11].

Қазіргі таңда педагог ғалымдардың пікірі бойынша, өкінішке орай, ЖОО студенттерінің денсаулықты қалай жақсарту қажет туралы білімі жеткіліксіз, олар адамның денсаулығына әсер ететін факторларға мүлдем назар аудармайды десе де болады. Мамандар денсаулыққа деген мұндай бейжай қатынастың себебі жеке тұлға мен дене шынықтырумен айналысуға деген ынтаның жеткілікті деңгейде қалыптаспауында деп есептейді, ал бұл өз кезегінде тұлғаның физикалық және кәсіби маңызды қасиеттерінің жалпы деңгейін төмендетеді. Қазіргі таңда студенттердің тек кішігірім пайызы ғана салауатты өмір салты туралы дұрыс тұжырымға ие, ал қалғандары зиянды әдеттерден жай ғана бас тарту жоғары оң нәтижені қамтамасыз етеді деп ойлайды.

Салауатты өмір салты құрамына әлеуметтік, еңбек және физикалық белсенділік кіреді, сондай-ақ, жеке психологиялық жайлылық пен отбасыдағы жақсы көңіл-күйді де жатқызуға болады. С.Д.Аспандияров атындағы Қазақ Ұлттық Медициналық Университет ғалымдары (Алматы қ.) зерттеу жүргізген, ол бойынша сауалнамаға қатысқан бірінші курс студенттерінің тек 19,3% ғана өздерінің денсаулық жағдайын «өте жақсы» деп бағалаған, 60,6% өз денсаулықтарын жақсы деп бағалауға болады деп көрсеткен, ал 19,1% денсаулықтары қанағаттанарлық жағдайда және 1,0% «нашар» деп бағалаған. Айта кетерлік жайт, жоғары курс студенттері өз денсаулық жағдайын басқаша бағалаған, олардың тек 10,0% денсаулықтарын «өте жақсы» деп бағалаған, 26,6% - қанағаттанарлық деп есептесе, 3,4% денсаулықтары «нашар» деп көрсеткен. Оның үстіне, студенттердің функционалдық жағдайына жасалған талдау келесі көрсеткіштерді көрсеткен: жоғары деңгей – 1,8%, орташа деңгей – 7,7%, төмен – 21,5%, өте төмен – 69%. Сауалнамаға барлығы 422 студент қатысқан (75,4% - қыздар және 24,6% - ұлдар), олардың ішіндегі бірінші курс студенттері 54,8%, ал жоғары курс студенттері – 45,2%, сауалнама қатысушыларының жасы: 18-19, 20-22 жас аралығы – 37,2%, 16-18 жас аралығы, және тек 1,7% жасы 22 жастан асқан.

Осының барлығы ЖОО-дағы дене тәрбиесінің гуманистік міндеттерінің бастапқы шебінде физикалық қабілеттерді дамытуға деген тұрақты ынтаны қалыптастыру тұруы керек екендігін дәлелдей түседі. Аталған міндетті оқытушының кәсіби іскерлігі мен оның дене тәрбиесін оқытудағы арнайы педагогикалық әсері арқылы реттеуге болады, ал ол өз кезегінде студенттердің салауатты өмір салтын ұстануына деген ынтасын арттыруға мүмкіндік береді. Оның үстіне, ынталандыру факторлары дене тәрбиесінің мазмұны, оны жүзеге асыру тәсілі мен ұсынылатын талаптар жүйесі болуы тиіс.

Тұрақты физикалық белсенділіктің денсаулыққа деген пайдасы ересек адамдарға жақсы таныс. Физикалық белсенділікті ынталандыру стратегиялары қоғамдық денсаулық сақтау жүйесінің созылмалы аурулардың алдын алудың маңызды тәсілдеріне айналған. Физикалық белсенділік бойынша нұсқаулықтарды орындаудың таралуы 18 бен 24 жас аралығында төмендей түседі, себебі ол кезде жастар жоғары білім алады. Университет студенттерінің жартысы дерлік физикалық белсенділіктің ұсынылатын деңгейіне де жете алмайды. ≥ 18 жас тобындағы мәліметтер студенттердің 66,9% қозғалмайтын

өмір салтын ұстанатындығын немесе 2018–2019 жж. бойы физикалық белсенділік деңгейі төмен болғандығын көрсетеді. Оның үстіне, университеттің жатақханалары мен қалашықтарында тұратын студенттердің белсенділігі төменірек болып, денсаулығына қауіп төндіруі ықтимал.

Осылайша, бұқаралық спорт негізгі мазмұны адамның қимыл-қозғалыс әрекетінің өмірлік тәжірибеге даярлау факторы ретінде дұрыс пайдалану, өзінің физикалық жағдайы мен дамуын оңтайландыру болып табылатын спорттың құраушы бөлігі болып табылады. Бұқаралық спорт миллиондаған адамдарға өздерінің физикалық қабілеттері мен қимыл-қозғалыстарын жетілдіруге, денсаулықтарын жақсартып, шығармашылық өмірін ұзартуға мүмкіндік береді, бұл дегеніміз ол адам ағзасына замануи өндіріс пен күнделікті өмір жағдайының зиянды әсеріне қарсы тұруға мүмкіндік береді.

Зерттеу әдістері

Зерттеу үш кезеңде жасалды:

Бірінші кезеңде зерттеу мәселесі бойынша ғылыми әдебиеттер, нормативтік-құқықтық құжаттар зерттелді, бұқаралық спортты дамыту саласындағы тәжірибеге талдау жүргізіліп жалпыланды, зерттеу концепциясы қалыптастырылды, соны ескере отырып негізгі зерттеу мәселелері, магистерлік зерттеудің объектісі, пәні, мақсаты мен міндеттері қойылды, сондай-ақ, зерттеу тұжырымдамасы да құрастырылды.

Зерттеудің екінші кезеңінде бұқаралық спорт пен оның жеке түрлерінің теориялық мәселелері, тәжірибелік материал жинақталып талдау жасалды, Қазақстан мен шет елдегі бұқаралық спорттың даму тәжірибесі зерттелінді, оның тиімділігін жетілдіру және арттыру шарттары анықталды.

Үшінші кезеңде жүргізілген талдау нәтижелері бағаланып, жалпыланды және жұмыс бойынша негізгі тұжырымдар мен ұсыныстар құрылды.

Магистерлік жобаны жазу кезінде талдау және жүйелеу, дедукция және индукция, абстракциялау, теориялық модельдеу тәрізді ғылыми танымның теориялық әдістері мен кабинеттік зерттеулер қолданылды. Қол жеткізілген тұжырымдар ғылыми зерттеудің басқа да әдістерімен толықтырылып, тексерілді: мемлекеттік статистиканың мәліметтеріне, нормативтік актілерге, бұқаралық ақпарат құралдарының материалдарына және т.б. талдау жасалынды.

Теориялық әдістердің ішінде ең алдымен, әдебиеттерді зерттеуге, қай деңгейде екені анықталған нысанды жан-жақты талдауға, зерттеу нысанын анықтап, оны талдауға мүмкіндік берген теориялық талдауды атап көрсетуге болады. Мәселен, талдау әдісі тақырыпты құраушы бөліктерге бөлуге, яғни спорт индустриясын зерттеуге, оның қазіргі заманғы қоғамдағы рөлі мен негізгі мәселелерін анықтауға мүмкіндік берді. Ал жүйелеу, керісінше, талдау барысында алынған білімді біріктіріп, бір жүйеге келтіруге мүмкіндік берді, яғни біздің жағдайымызда ол бұқаралық спорттың қызмет ету механизмі мен оның ары қарайғы даму механизмін жүйеледік.

Сондай-ақ, жобаны жазу барысында біз ғылымның әр түрлі салаларында әр түрлі зерттеулер жүргізу үшін кеңінен қолданылатын танымның салыстырмалы әдісін қолдандық. Ол ортақ және ажыратушылық нышандарды аңғару үшін зерттелінетін екі немесе одан көп нысандарды сәйкестендіру үшін, оларды топтарға біріктіру үшін, жіктеу үшін қолданылады. Әдетте ондай нысандар қызметін зерттеулердің белгілі бір нәтижелері, құбылыстар, сипаттамалар және т.б. атқарады.

Салыстыру әдісімен қатар және біздің зерттеуімізді жүргізу мақсатына сай, құқықтық салыстыру әдісі кеңінен қолданылды. Оның негізі ретінде Қазақстан Республикасының заңнамасы, ал дәлірек айтсақ, бұқаралық спортты реттейтін заңдар нормасы алынды. Құқықтық салыстыру әдісін қолдана отырып, бұқаралық спорттың дамуы мен оны реттеу нормаларының дамуын бақылауға болады, сондай-ақ, ол басқа мемлекеттердің бекітілген құқықтық нормалары

мен біздің еліміздің ағымдағы нормативтік-құқықтық нормаларымен салыстыруға мүмкіндік берді. Аталған әдістің басты артықшылығы болып шетелде қолданылып жатқан үздік тәжірибелерге талдау жасау негізінде оларды қазақстандық спортты дамыту үшін қолдану мүмкіндігі болып табылады.

Қазақстанның нормативтік-құқықтық актілері мен ғылыми басылымдарды зерттеумен қатар бұқаралық спортты дамыту мен қаржыландыру бойынша аналитикалық есептерді зерттеу әдісі де қолданылды. Аталған материалдар ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің Спорт және дене шынықтыру істері комитетінде өндірістік тәжірибеден өтуі барысында кабинеттік зерттеулер барысында жиналды. Жұмыстың мақсаты келесідегідей: бұқаралық спорттың даму қарқынының қандай екендігін анықтау, қазіргі таңдағы спорт инфрақұрылымының қамтамасыздандырылу деңгейі қандай және соңғы бірнеше жылдағы қарқын қандай. Ары қарай дәл осы есептерден Спорт комитетінің бақылауындағы басқа да салаларымен салыстырғандағы бұқаралық спортты дамытуға бағытталған қаржы көлемін анықтау, бұқаралық спорт саласындағы кадрлар жағдайы қандай екендігін анықтау жоспарланды.

Жұмысты зерттеу барысында тиімді әдістердің бірі ретінде проблеманы анықтау үшін сауалнама жүргізілді. Сауалнама гугл формс қосымшасымен жүргізіліп, өңделді. Сауалнамаға жалпы 123 респондент қатысты.

Сонымен, магистерлік жобаны жазу кезінде біз зерттеудің келесі әдістерін таңдадық: теориялық талдау, салыстыру, құқықтық салыстыру әдісі, бақылау әдісі, кабинеттік құжаттық зерттеулер (аналитикалық есептер мен жазбалар) жүргіздік. Зерттеу шетелдік және қазақстандық авторлардың теориялық ақпаратын зерттеуге негізделді. Оның үстіне, танымның әр түрлі әдістерін пайдалану еліміздегі бұқаралық спорттың дамуына жасалған талдауға тереңдеуге, проблемалық тұстарын анықтауға, сондай-ақ, әрі қарай спортты қаржыландыруға және оны жалпы дамыту механизмін жетілдіру негізіне жататын ұсыныстарды құрастыруға мүмкіндік береді.

Талдау және зерттеу нәтижелері

Қазақстанның дене шынықтыру-спорттық саласын дамытуға бағытталған тұжырымдамалық құжат 2025 жылға дейінгі Қазақстан Республикасында дене шынықтыру мен спортты дамыту тұжырымдамасы болып табылады [12].

Құжатты әзірлеу барысында Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) елдерінің тәжірибесі қолданылды, оның қызметі дене шынықтыру мен бұқаралық спортты дәріптеу мен дамытуды қоса алғанда, халықтың әлеуметтік игілігіне, экономикалық өсуге, өмір сапасын жақсартуға бағытталған. Аталмыш құжатта дене шынықтыру мен спорт саласындағы мемлекеттік саясаттың басымды мақсаттары мен міндеттері айқындалған.

Тұжырымдамада дене шынықтыру-спорт қызметі Қазақстан халқын біріктіруге шақыратын «перспективті алаң» ретінде ұсынылған. Дене шынықтыру мен спортты дамыту халық денсаулығын нығайтудың, ұлтаралық қатынастың маңызды факторы, және кұқық бұзушылықтардың алдын алу құралы болып табылады.

Сонымен қатар, Қазақстанның мемлекеттік саясаты халықты дене шынықтырумен және спортпен айналысуға бұқаралық жұмылдыруға басымды бағытталған. Бұл мәселе Қазақстан Республикасының 2014 ж. «Дене шынықтыру және спорт туралы» заңында да реттелген, онда барлық жас топтарындағы азаматтарға спорттық тестілеу жүргізу көзделген. «Қазақстан Республикасы Президентінің – Ұлт көшбасшысының тесттерін» өткізу қағидалары Қазақстан Республикасының Мәдениет және спорт министрінің м.а. 2014 ж. бұйрығымен бекітілген. Аталмыш «тесттер» төзімділік, шапшаңдық және күш-қуат жаттығулары кешенінен тұрады. «Тесттердің» құрылымында екі деңгейдегі дене шынықтыру жаттығулары ұсынылған: Президенттік және ұлттық даярлық деңгейлері. Елімізде дене шынықтыру қозғалысының көпшілікке таралуын қамтамасыз ету үшін салауатты өмір салтын және дене шынықтырумен және спортпен айналысуды дәріптеуге бағытталған іс-шаралар жүргізілуде [13].

Жалпы, Қазақстанның мемлекеттік саясаты жоғары жетістіктер мен бұқаралық спортты дамыту ісіндегі теңгерімділікті көздейді. Соңғы жылдары дене шынықтыру мен спорт саласында жағымды беталыстар қалыптаса бастады: көптеген қазақстандықтар дене шынықтырумен және спортпен жүйелі айналыса бастады, мектеп жасына дейінгі балалар, мектеп оқушылары мен студенттер спорт секцияларына баруды жиілетті.

Халықтың дене шынықтырумен және спортпен айналысуын қамту қолданыстағы спорт инфрақұрылымына да байланысты екендігіне назар аударамыз. Бүгінгі таңда елімізде балалар мен жасөспірімдер инфрақұрылымы белсенді дамуда (балалар мен жасөспірімдерге арналған 435 спорт мектептері және спортта дарынды балаларға арналған 16 интернат жұмыс істейді).

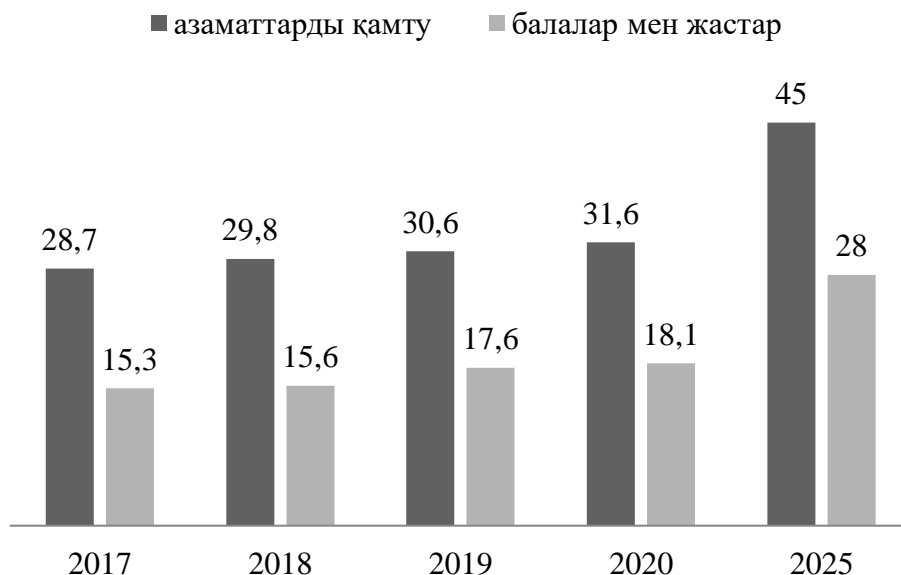
Дене шынықтырумен денсаулығының мүмкіндігі шектеулі жандар да көптеп айналыса бастады. Олар үшін Қазақстанда спорттың түрлері мен санаттары бойынша 40-тан астам чемпионаттар мен турнирлер

ұйымдастырылған. Сонымен қатар, көптеген мамандардың айтуынша, мемлекет ең алдымен спорттың ұлттық түрлерін дамытуды қоса алғанда, жоғары жетістіктердегі спортқа аса назар аударуда. Айта кететін жайт, соңғы онжылдық ішінде жиырмадан астам ұлттық спорт түрлері қарқынды даму үстінде. Ұлттық ат спорты жарыстары жаңаруда. Алайда, мемлекет жыл сайын 2 млн-ға жуық адам қатысатын спорттық-бұқаралық іс-шараларды, бұқаралық жүгірістерді де назардан тыс қалдырмауға тырысуда. Бұл ретте, Қазақстанда бұқаралық дене шынықтыру-спорттық қозғалысты жандандыру спортшылардың Олимпиада ойындары мен халықаралық спорттық жарыстарда жоғары нәтижелер көрсетуіне ықпалын тигізеді.

Кесте 1 - Халықты дене шынықтырумен және спортпен қамту

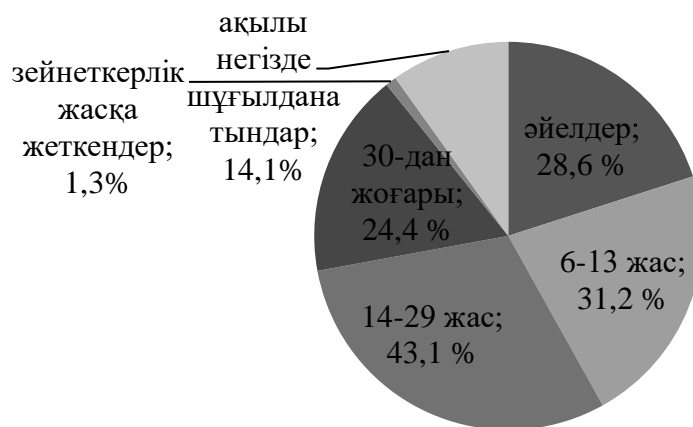
№	Облыстардың атаулары	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл
1.	Маңғыстау облысы	29,6%	33,2%	33,3%	35,3%
2.	Атырау облысы	27,4%	31,5%	33,4%	33,8%
3.	Қостанай облысы	29,8%	31,4%	32,4%	33,3%
4.	Солтүстік-Қазақстан облысы	30,8%	31,2%	32,1%	32,8
5.	Жамбыл облысы	28,6%	29,1%	29,9%	32,2%
6.	Түркістан облысы	26,3%	28,9%	30,6%	32,1%
7.	Ақтөбе облысы	31%	31,3%	31,6%	32,0%
8.	Батыс-Қазақстан облысы	27,1%	29,2%	31,2%	31,8%
9.	Нұр-Сұлтан қаласы	28%	28,8%	29,2%	31,6%
10.	Алматы облысы	28,4%	29,2%	30,4%	31,4%
11.	Қызылорда облысы	27%	28,3%	30,2%	31,3%
12.	Шығыс-Қазақстан облысы	30,6%	30,8%	31,2%	31,3%
13.	Павлодар облысы	30,2%	30,5%	30,7%	31,0%
14.	Ақмола облысы	27,6%	28,8%	29,8%	30,6%
15.	Шымкент қаласы	-	27,3%	28,5%	30,5%
16.	Қарағанды облысы	30%	30,1%	30,3%	30,4%
17.	Алматы қаласы	29,8%	29,9%	29,9%	30,0%
	Барлығы	28,7%	29,8%	30,6%	31,6%
Ескерту: Спорт және дене шынықтыру істері комитетінің ақпараты					

Сурет 1 - Бұқаралық спортпен айналысатын азаматтар мен балаларды қамту

Ескерту – автормен құрастырылған

Спортпен айналысатын тұрғындардың жалпы санында: 28,6% - әйелдер; 31,2% - 6-13 жас; 43,1% - 14-29 жас; 24,4% - 30 жастан жоғары; 1,3% - зейнеткерлік жасқа жеткендер; 14,1% - ақылы негізде айналысатын тұрғындар. 2018 жылмен салыстырғанда спортпен айналысатындардың саны 0,8% - ға, яғни 230 656 адамға ұлғайды. Бүгінгі таңда халықты дене шынықтырумен және спортпен қамту көрсеткішін 2025 жылы 45%-ға ұлғайту жоспарланып отыр.

Сурет 2 -2019 жылдың қорытындысы бойынша дене шынықтырумен және спортпен жүйелі түрде айналысатын азаматтардың % үлесі
Ескерту – автормен құрастырылған

Республика бойынша 39 937 спорттық ғимарат бар (ауылда 23 498), олардың 27 753-і білім беру мекемелерінің нысанына жатады, оның ішінде

спорт мектептері мен 12 184 дене шынықтыру-спорттық мақсаттағы (ДСМ) нысандар.

Кесте 2 - 2017-2019 жж. Қазақстандағы спорттық ғимараттар саны

№	Көрсеткіштердің атауы	2017	2018	2019
	Спорттық ғимараттар – барлығы	11 322	38 699	39937
1	Стадиондар	269	271	274
2	Спорт сарайлары	30	31	34
3	Спорттық ғимараттар кешені	86	88	89
4	Құрама командалардың оқу-жаттықтыру орталығы	14	15	13
5	Спорт кешені	399	444	478
6	Спорттық манеж	73	104	159
7	Шаңғы базасы	203	203	203
8	Есу орынжайы	11	11	11
9	Ату тирі	1420	1313	1293
10	Атыс алаңы	21	21	22
11	Велотрек	3	2	3
12	Есу арнасы	2	2	2
13	Яхт-клубтар	4	4	4
14	Шаңғыда секіру трамплині	2	4	3
15	Жүзу бассейндері	316	332	341
16	Спорт залдар	8469	8673	8799
17	Коньки тебу стадиондары	Есепке алынбаған	8	8
18	Хоккейкорттары		1347	1381
19	Жазықтық ғимараттар		23023	23964
20	Теннискорттары		425	450
21	200 және одан көп отырғызу орны мен трибуналары бар ипподромдар		48	48
22	Кіріктірмелі спорт залдар		2330	2358
Ескерту - Спорт және дене шынықтыру істері комитетінің ақпараты				

Спорттық ғимараттардың ең үлкен өсімі 2017-2018 жылдар кезеңінде байқалады. Мәселен, 2017 жылы Қазақстанның өңірлері тапсырған статистикалық деректерге сәйкес, спорттық ғимараттардың саны 2017 жылы- 11 322 нысанды құрады. 2018 жылғы есеп нәтижелері бойынша ғимараттар саны - 38 699 нысанды құрады. Жоғарыда көрсетілген статистикалық деректер Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика жөніндегі комитет Төрағасының 2018 жылғы 7 маусымда қабылданған 1-ФК формасы №70 бұйрығына сәйкес берілген [14].

Кесте 3 - 2019 жылғы жағдай бойынша ҚР спорттық ғимараттардың саны мен құрылымы

№	Облыс	Барлығы 2019 ж.	Оның ішінде			Олардың		Бір жолғы өткізу қабілеті
			ДСМ	Білім беру мекемелерінің объектілері (спорт мектептерін қоса алғанда)		ауылда	жеке	
				Білім беру мекемелері	Спорт мектептері			
1.	Түркістан облысы	4413	1046	3210	157	3908	229	168327
2.	Алматы облысы	3587	740	2632	215	2728	164	147624
3.	Павлодар облысы	3573	1222	2056	295	1974	40	54030
4.	ШҚО	3231	566	2486	179	1931	88	121673
5.	Қарағанды облысы	3046	992	1899	155	1108	349	126333
6.	СҚО	2870	307	2526	37	2289	53	64636
7.	Алматы	2654	1639	991	24	-	500	57461
8.	Қостанай облысы	2523	831	1566	126	1699	329	57258
9.	Жамбыл облысы	2455	581	1624	250	1719	109	64102
10.	Ақмола облысы	2444	684	1649	111	1711	146	70774
11.	Қызылорда облысы	2241	554	1522	165	1489	27	50504
12.	Ақтөбе облысы	1761	824	810	127	712	222	50835
13.	БҚО	1682	416	1162	104	1213	39	51146
14.	Атырау облысы	1102	636	401	65	673	14	112126
15.	Шымкент	856	237	573	46	-	122	29850
16.	Нұр-Сұлтан	794	628	162	4	-	359	36476
17.	Маңғыстау облысы	705	281	383	41	344	47	68500
Барлығы		39 937	12184	25652	2101	23498	2837	1331655
Ескерту - Спорт және дене шынықтыру істері комитетінің ақпараты								

Спорттық ғимараттардың ең көп саны 2019 жылы Түркістан облысында байқалды. Сонымен қатар, ел бойынша инфрақұрылымның негізгі өсімі 2019 жылы жазықтық ғимараттар (алаңдар, алаңшалар және т.б.) есебінен болды. 2018-2019 жж. дене шынықтыру бойынша штаттық қызметкерлердің санына келетін болсақ, қазіргі уақытта дене шынықтыру мен спорт саласында – 56 198 штаттық дене шынықтыру қызметкерлері жұмыс істейді, бұл 2018 жылғы деңгеймен салыстырғанда 1456 адамға немесе 2,6 %-ға артық. Ауылдық жерлерде 24560 дене шынықтыру қызметкерлері немесе жалпы тұрғындар санының 44%-ы жұмыс істейді (2018 ж. – 24 282 адам, өсім 1,1 %).

Сурет 3 -2019 жылғы өңірлер бөлігіндегі спорттық ғимарттар саны
Ескерту - автормен құрастырылған

Бұл ретте, кадрлар саны өзгерісінің серпінібіркелкі емес екендігі байқалады. Мәселен, штаттық дене шынықтыру қызметкерлері санының өсімі бойынша алда Нұр-Сұлтан қаласы тұр (+235 адам), Түркістан облысы (+196), Маңғыстау облысы (+179 адам); Қызылорда облысы (+177 адам). Оның ішінде, ауылдық жерлерде штаттық дене шынықтыру қызметкерлері санының ұлғаюы Қызылорда облысында (+185 адам) және Қарағанды облысында (+89 адам) байқалады.

Штаттық кадрлар санының қысқаруы Шығыс-Қазақстан облысында (-39 адам), ауылдық жерлерде штаттық кадрлар санының азаюы Түркістан облысында (-122 адам), Шығыс-Қазақстан облысында (-18 адам), Павлодароблысында (-14 адам)байқалады [14].

Кесте 4 - Өңірлер бойынша халықтың жалпы санындағы дене шынықтыру қызметкерлерінің (%) үлесі

Өңір	2016	2017	2018	2019
Қазақстан Республикасы	0,27%	0,28%	0,30%	0,31%
Ақмола облысы	0,27%	0,28%	0,29%	0,30%

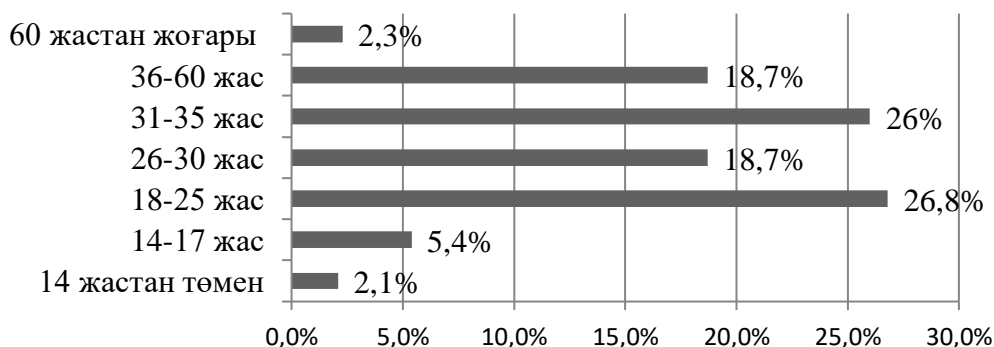
Ақтөбе облысы	0,34%	0,34%	0,35%	0,35%
Алматы облысы	0,22%	0,23%	0,25%	0,25%
Атырау облысы	0,24%	0,25%	0,28%	0,28%
Батыс-Қазақстан облысы	0,33%	0,34%	0,34%	0,35%
Жамбыл облысы	0,31%	0,31%	0,32%	0,32%
Қарағанды облысы	0,23%	0,24%	0,24%	0,24%
Қостанай облысы	0,28%	0,29%	0,30%	0,31%
Қызылорда облысы	0,36%	0,38%	0,36%	0,38%
Маңғыстау облысы	0,23%	0,27%	0,35%	0,36%
Павлодар облысы	0,33%	0,33%	0,42%	0,43%
Солтүстік-Қазақстан облысы	0,30%	0,31%	0,32%	0,32%
Түркістан облысы*	0,29%	0,43%	0,34%	0,35%
Шығыс-Қазақстан облысы	0,27%	0,28%	0,28%	0,28%
Нұр-Сұлтан қаласы	0,25%	0,27%	0,28%	0,29%
Алматы қаласы	0,23%	0,24%	0,28%	0,27%
Ескерту – автормен құрастырылған				

Жоғарыда берілген кестеден біз өңір тұрғындарына қатысты дене шынықтыру қызметкерлерінің ең көп үлесі Павлодар облысында (0,43%) байқалатындығы туралы тұжырым жасай аламыз, бұл 2019 жылғы республика бойынша ең жоғары көрсеткіш болып табылады. 2016 жылдан 2019 жылға дейінгі барлық талдау кезеңі ішінде ресми статистика деректері бойынша ең аз көрсеткіш Қарағанды облысында (0,24%) құрады. Республика бойынша орташа көрсеткіш 0,31%-ды құрайды. Осы өңірлерде спорт және дене шынықтыру саласындағы кадрларды ұлғайту бойынша тиісті саясат жүргізу қажет.

2019 жылы республика бойынша жергілікті бюджет және демеушілік каражаттарын тарту арқылы, сонымен қатар МЖС шеңберінде 34 дене шынықтыру-сауықтыру кешені пайдалануға берілді.

Автор Қазақстандағы бұқаралық спорт проблемалары және оны дамыту туралы, сонымен қатар спортқа деген ықыласты ынталандыру бойынша халыққа онлайн-сауалнама жүргізу арқылы қосымша зерттеу жүргізді.

Барлығы 123 адамға сауалнама жүргізілді, оның ішінде әйелдер 59,3%, ерлер 40,7% құрады.

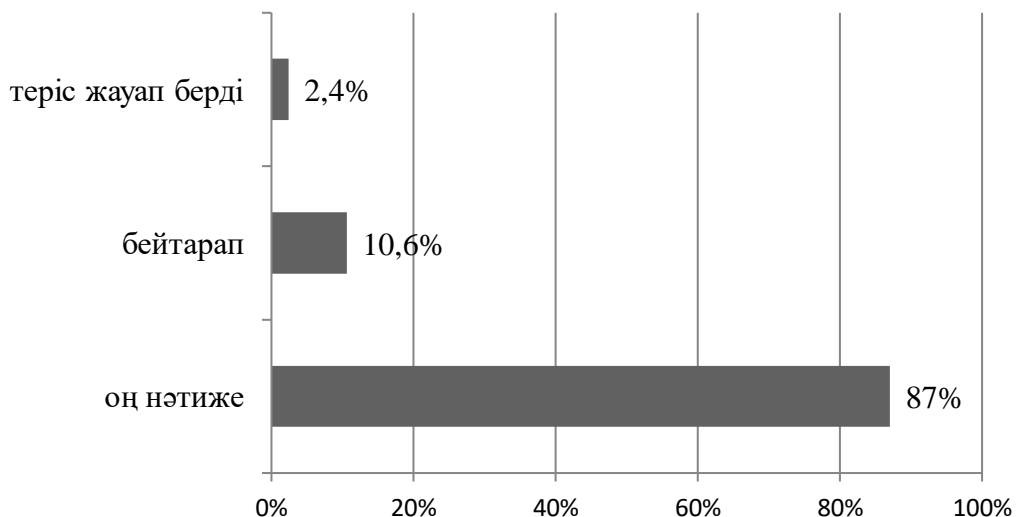

Сурет 5 - Сұхбаткерлердің жас бойынша іріктеу

Ескерту - автормен құрастырылған

Негізгі үлеске 26,8% – сұхбаткерлердің 18-25 жас аралығындағы санаты жатады, дәл осындай үлесті 26% 31-35 жас аралығындағы сұхбаткерлер құрайды, 18,7% 26-30 және 36 - 60 жас аралықтары, 60 жастан жоғары 2,3% сұхбаткерлер болды.

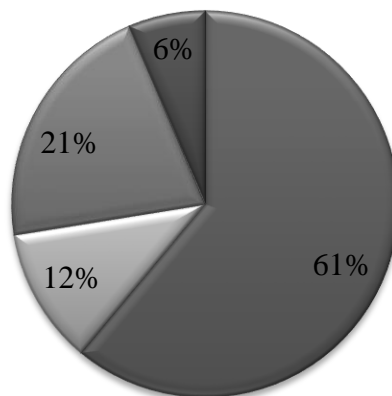
Сұхбаткерлердің басым бөлігі Нұр-Сұлтан қаласы 34,1%, Шымкент қаласынан 30,1% және 35% Қазақстанның басқа өңірлерінен болды.

Сурет 6 –Спортқа деген көз - қарасыңыз қандай?

Ескерту - автормен құрастырылған

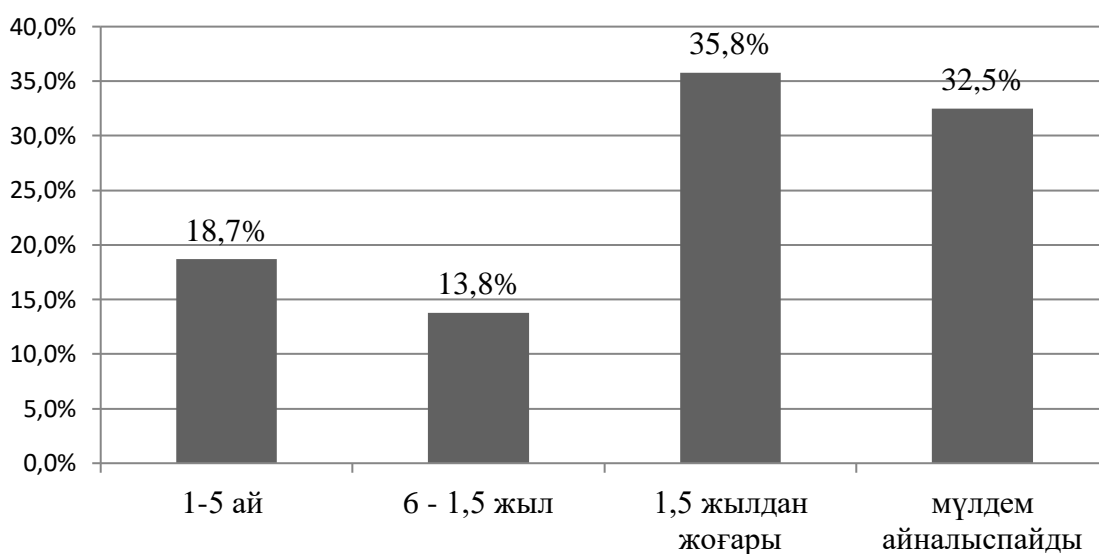
■ иә ■ жоқ ■ жоспарлап жүрмін ■ уақытым жоқ

Сурет 7 - Сіз спортпен айналысасыз ба?

Ескерту - автормен құрастырылған

Сұхбаткерлердің 61% спортпен айналысады, 21% спортпен айналысуды жоспарлап жүр, 12% мүлдем айналыспайды ал 6% уақыттарының тығыздығына байланысты спортпен айналыспайтындығын сауалнама барысында білдік.

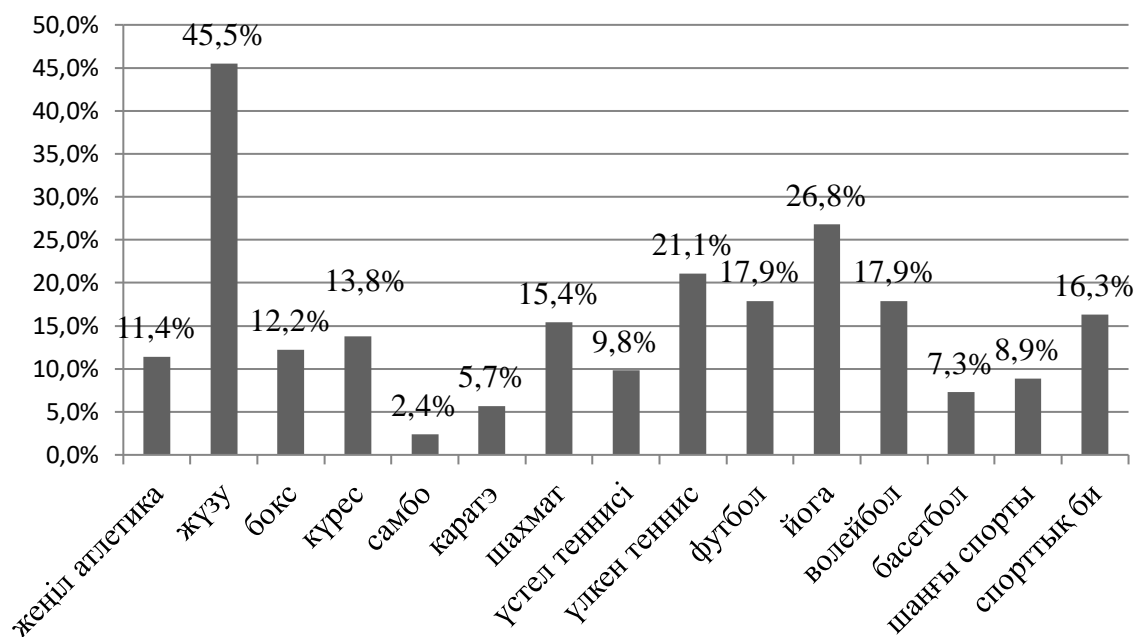
Сурет 8 - Спортпен қай уақыттан бері айналысасыз?

Ескерту - автормен құрастырылған

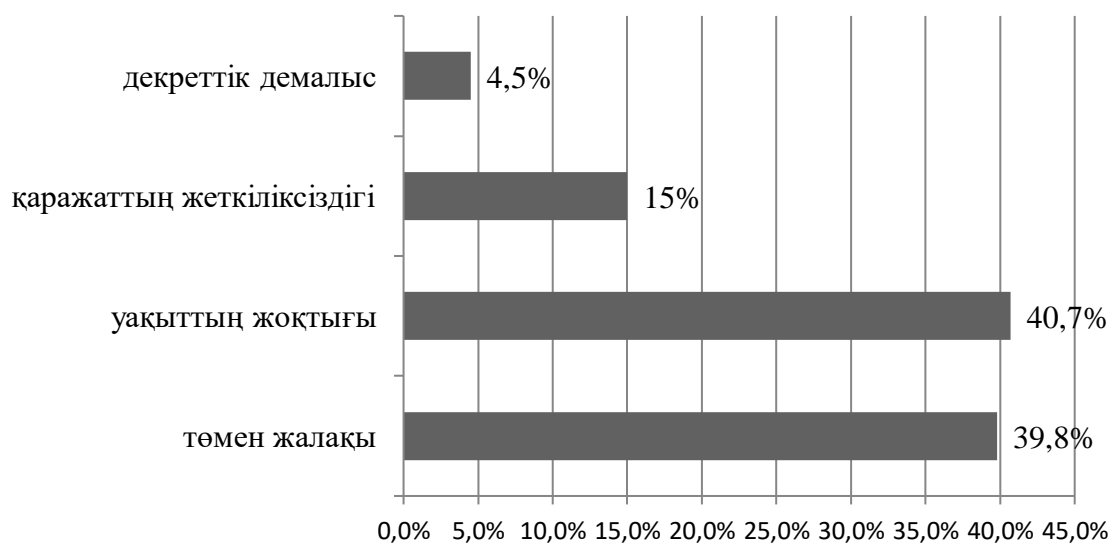
Сауалнама барысында 2021 жылы спортпен айналысатын азаматтардың саны соңғы бір жарым жылдан бері 35,8%- ға өскендігін байқадық. Бұл дегеніміз соңғы жылдарда бұқаралық спортпен айналысатын азаматтардың саны көбею үстінде. Сонымен қатар, үстімізгі жылы спортпен мүлдем айналыспайтындардың саны 32,5%-ды құрады. Қазіргі таңда азаматтар спортпен күрт айналысып жатқандығын білеміз. Дені саудың жаны сау демекші спорт бұл әр адамның ішкі және сыртқы сұлулығын сақтау үшін қажет деп білемін. Сонымен қатар, адам спортпен жиі айналысатын болса, онда ол өз өмір сүру ұзақтығын ұзартатын еді.

Соңғы кездері спорттың мынадай түрлерімен жиі айналысатын болған. Олар: 45,5% жүзу, 26,8% йога, 21,7% үлкен теннис, 17,9% футбол, 15,4% шахмат, 13,8% күрес, 12,2% бокс, 11,4% жеңіл атлетика және т.б.

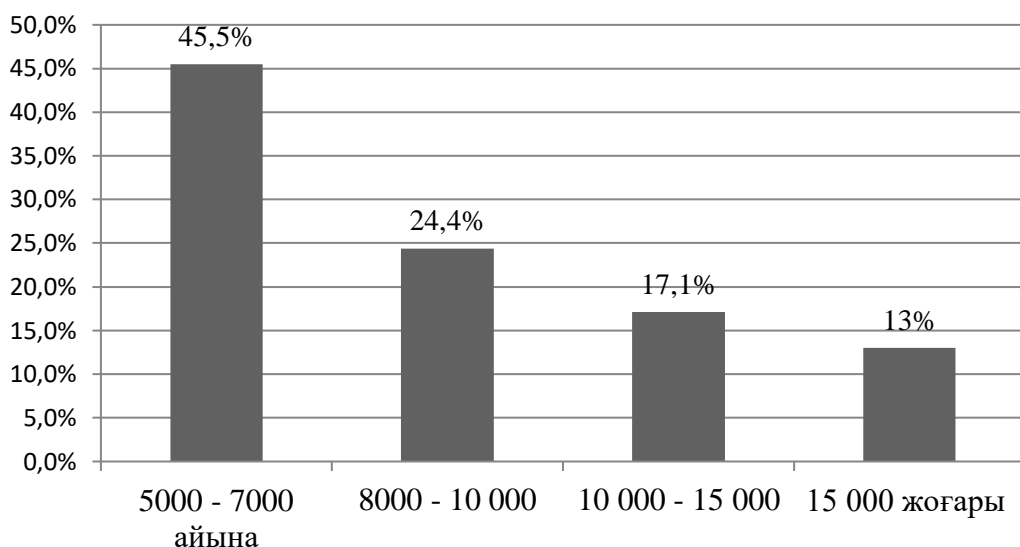

Сурет 9 -Спорттың/секцияның қандай түрімен айналысқыңыз келеді?
Ескерту - автормен құрастырылған

Сурет 10 -Не себептен сіз спортпен айналысуға дайын емессіз?
Ескерту - автормен құрастырылған

Сауалнама барысында азаматтардың неліктен спортпен айналыспайтындығын білдік. Осыған орай, 40,7 % уақыттың жоқтығынан, 39,8% төмен жалақы, 15% қаражаттың жеткіліксіздігінен, ал 4,5 % декреттік демалыста болғандықтан қатыса алмайтындығын көрсетті.

Сурет 11-Спорт секцияларына баруға Сіз қанша қаражат жұмсауға дайынсыз/жұмсайсыз?

Ескерту - автормен құрастырылған

Жүргізілген сауалнама барысында сұхбаткерлердің жартысынан жуығы спорттық инфрақұрылым жақсы күйде деп санайтындығын көрсетті. Сонымен қатар, сұхбаткерлердің тек 5%-ға жуығы ғана жауаптарында инфрақұрылым күйі нашар деп көрсетті.

Осыған орай, біз сұхбаткерлердің неліктен секцияларға бармайтындығын және спортпен айналыспайтындығын сауалнама барысында білдік. Көп адамдардың уақыт тығыздылығына байланысты, 40,7% жұмыстарының көптігінен, 39,8% төмен еңбекақысы себебі ретінде көрсетті. Бұл ретте, спортпен айналысудың маңызы жоқ деп санайтындар үлесі сұхбаткерлердің 9,8%-ын құрады.

Қазақстандағы бұқаралық спортты дамытудың өзекті мәселелері

Қазақстандағы бұқаралық спортты дамытудың ең өзекті және күрделі мәселесі – спорттық инфрақұрылымның жетіспеушілігі болып табылады. Инфрақұрылымның негізгі өсімі жазықтық ғимараттар есебінен болады. 2020 жылы елімізде 700-ден астам спорт алаңдары пайдалануға берілді: аулалық спорт алаңдары, футбол алаңдары, Street Workout көше тренажер кешендері және т.б. Алайда, жалпы елімізде, әсіресе ауылдық жерлерде жабық спорттық ғимараттар жеткіліксіз. Айтарлық, мектептерде спорт залдары тек оқу сабақтарын жүргізу үшін ғана пайдаланылады. Ауылдық жерлерде 4 932 спорт залы бар, оның 4182-сі мектептерге тиесілі. Жалпы, ел өңірлерінде дене шынықтыру-сауықтыру залдарына мұқтаждық 1,5 млн-ға дерлік шаршы метрді құрайды, ал іс жүзінде қажеттіліктің тек 53,3%-ы (768,9 мың шаршы метр) ғана бар.

Бүгінгі таңда Қазақстан спортты дамытуда әлемнің жетекші елдерінен анағұрлым алыс қалған, алайда шетелдердің озық тәжірибесін меңгеру мүмкіндігі бар. Атап айтқанда, адами ресурстары мен аумағы бойынша елімізден артта тұрған Сербияда бұқаралық спорт белсенді дамыған. Батыс елдерінде бұқаралық спорт үшін Денсаулық сақтау министрлігі, ал балалар спорты үшін Білім министрлігі жауап береді. Бұл ретте, Спорт министрлігі заңнамалық, материалдық-техникалық қормен және қаржылық қамтамасыз ету жұмыстарымен айналысады, ал Ұлттық Олимпиадалық комитет – бұл жоғары жетістіктер спорты. Бұқаралық спортты дамытудың логикалық тізбегін қалыптастыру маңызды, сонда ғана ол тұрғындардың басым бөлігін қамтиды және нәтиже береді.

Елімізде спорт алаңдарының стандарттары дұрыс ұйымдастырылмаған. Қалаларда салынған алаңдар стандарттарға сәйкес емес. Спортпен айналысуды қалайтын тұрғындар баратын алаң – бір мезетте баскетбол, волейбол, футбол ойындарына ортақ алаң болып салынған. Бұл дұрыс емес, адамдар ол жерде жаппай айналыса алмайды. Адамдарды спортқа тарта отырып, алаңның қолайлы әрі заманауи болуын, белсенді өмір салтын ұстанатын адамдар үшін тартымды болуын ескеру маңызды. Бұқаралық инфрақұрылым ақысыз қала алаңдарын, аулалық және мектеп жанындағы алаңдарды қамтуы тиіс. Алайда, іс жүзінде жаңа инфрақұрылым коммерциялануда, сондықтан бұқаралық тұрғыда қалыптаспай жатыр.

Қазіргі уақытта Қазақстанда жоғары жетістіктердегі спортқа басты назар аударылып отыр. Алайда, сапасы санынан төмен екендігін көріп отырмыз, сондықтан қаншалықты көбірек жастар бұқаралық спортпен айналысса, болашақ чемпиондарды даярлау соншалықты тезірек іске асады. Еліміздегі, әсіресе ауылдық жерлердегі спорттық инфрақұрылымның әлсіз дамуы алаңдатады, бұқаралық спортты дамытуға бюджеттен қаражаттар жеткіліксіз бөлінеді. Бүгін нормативтік-құқықтық қорды жетілдіру біртіндеп жақсаруда. 2020-2025 жылдарға арналған дене шынықтыру мен бұқаралық спортты дамыту бойынша кешендік жоспар әзірленген, онда дене шынықтыру бойынша балалар

мен жасөспірімдерге арналған клубтар желісін және дәрігерлік-дене шынықтыру диспансерлерін кеңейту, дене шынықтыру сабақтарында спорттың ұлттық түрлері бойынша міндетті компонент енгізу; дене шынықтыру мен спорт бойынша сабақтан тыс жаттықтырулар енгізу үшін мұғалімдерге үстеме ақы төлеу; халықпен жұмыс істеу үшін спорт бойынша нұсқаушылардың штаттық бірліктерін енгізу және т.б. көзделген.

Сонымен бірге, 2020 жылдың қорытындысы бойынша дене шынықтырумен және спортпен жүйелі айналысатын адамдарды қамту 30%-ды құрайды, сондықтан бүгін дене шынықтыруды дәріптеу үшін сабақтан тыс спорттық жұмысты кеңейту, мектеп спорттық клубтарын көбірек құру, мектеп лигасы жарыстарын ұйымдастыру қажет.

Тағы бір өзекті проблема – мектептердің 37%-ы оқу бағдарламасы шеңберінде талап етілетін спорттық жабдықтар мен құралдарға мұқтаж, 1970 мектепте спорт залдары жоқ, ауылдардағы спорттық және дене шынықтыру ғимараттар желісі ауыл тұрғындарының 30%-ының ғана сұранысын қанағаттандыра алады. Жергілікті бюджеттерден олардың күтіміне бөлінетін мемлекеттік қаражаттар спорт залдарын жалға алуға да жұмсалады. Бүгінгі таңда республиканың 131 жоғары оқу орнында 113 спорт клубы және екі мыңға жуық спорт секциялары ашылған, онда 172,4 мың студент айналысады. Студенттер үшін жүзу бассейндеріне, жаттығу залдарына бару үшін 30-50% көлемінде жеңілдіктер жүйесі әрекет етеді. Сонымен қатар, мүмкіндігі шектеулі жандар үшін де осындай жеңілдіктер қолданылады: мемлекеттік спорт объектілеріне 1 және 2-топтағы мүгедектер – ақысыз, 3-топтағы мүгедектер – 50% жеңілдікпен бара алады [14].

Бұқаралық спортты дамыту мәселесі Мәжілістің үнемі назарында. Бүгінгі таңда өзекті мәселелердің қатарында – инфрақұрылымды дамыту тұр, сондықтан қолданыстағы нормативтерді қайта қарап, әрбір елді мекен бойынша спорттық ғимараттарға нақты қажеттілікті талдау қажет. Қазіргі уақытта спорт саласында 105 МЖС жобасы бар, оның 22-сі – жергілікті атқарушы органдармен іске асырылады. Спорт ғимараттарына 600 мың шаршы метр жалпы мұтаждық барысында, бұл жобалар тым жеткіліксіз. Мемлекеттік емес қаржыландыру көздерін іздеу қажет. Проблеманы шешудің бір жолы МЖС тетіктерін жандандыру және демеушілік қаражаттарды тарту болып табылады. Бұдан бөлек, спорттық қызметтер көрсету үшін төлем мәселелерін реттеу, бейімделген дене шынықтыру мен спортты дамытуға ықпал көрсету қажет. Спорттың басымды түрлері бойынша қаржыландыру лимиттерін заңнамалық деңгейде бекіту мақсатты болып табылады. Бірнеше онжылдықтар бойы дене шынықтыру мен спорт саласы қалдық принцип бойынша қаржыландырылып келді. 2020 жылы мемлекеттік бюджетте осы мақсаттарға шығыстар ЖІӨ-нің 1,4%-ын құрады. Жүргізілген талдаудан көріп отырғанымыздай, жергілікті жерлерде қаражаттарды жоспарлау теңгерімсіз жүргізілген. Мәселен, тек футболды қаржыландыруға спорттың барлық түрлерін дамытуға бөлінген жергілікті бюджеттің үштен бір бөлігі жұмсалған, ал кейбір өңірлерде тіпті бюджеттің жартысы бөлінген. Бұқаралық спортты дамыту жұмысына

волонтерлік қозғалыстардағы азаматтық белсенділерді де тарту қажет. Дене шынықтыру-сауықтыру кешендерін салу және осыған ақша қаражаттарын бөлу тұрғысында да проблемалар бар. 2021 жылдың соңында 100 дене шынықтыру-сауықтыру кешендерін салу жоспарланады. Құрылысты қаржыландыру көздерінің бірі ретінде «Ауыл – ел бесігі» бағдарламасы қаралады [14].

Спортты дамытуға бөлінген қаражаттарды пайдалану тиімділігіне де аса назар аудару маңызды, бұл үшін жоғарыда ескерілген бұқаралық спорттағы менеджментті дамыту қажет. Қазіргі уақытта балаларға арналған спорт жаттықтырушыларының жүктемесі мен мәртебесінде проблема бар. Олар «басқа қызметшілер» санатына жатқызылған, бұл мәселені қайта қараған жөн. Мектеп және студенттік спорт клубтарында нұсқаушы-жаттықтырушылар анағұрлым жоғары еңбекақы алуы тиіс. Лотерея қызметінен 10% аударымдар шеңберінде түсетін барлық қаражаттар жоғары жетістіктердегі спортқа жұмсалады, бұқаралық спортты дамытуға қаржы мардымсыз бөлінеді. Бұл пропорциялар тепе-тең болуы тиіс. Бұқаралық спортты дамытуды қаржыландыру басымды түрде жергілікті бюджеттің қарауымен жүзеге асырылады. Бұқаралық спортты дамытуға бағытталған жаңа заң жобасын әзірлеу барысында ол бойынша жұмыс жасау сатысында жоғарыда көрсетілген проблемаларды шешуді көздеу қажет, өйткені бұқаралық спорт және салауатты белсенді жастар – ұлт болашағы болып табылады.

2020 ж. соңында Қазақстанда кәсіби клубтарды қаржыландыруды екі есеге қысқарту туралы шешім қабылданды. Бұл ретте 22,2 миллиард көлеміндегі жергілікті атқарушы органдармен бұқаралық спортқа бөлінген қаражаттың 14,7 миллиард теңгеден жоғары көлемдегі үнемделген көлемі бұқаралық спортқа жіберіледі. Мәдениет және спорт министрлігі басшысының пікірі бойынша, кейбір спорт клубтарға ұлттық компаниялар мен жеке кәсіпкерлерден демеушілік қаражаттар түседі. Мәжіліс спикері таяу уақытта спорт секцияларын, шығармашылық үйірмелерін жергілікті бюджеттерде көзделген қаражаттар шегінде жан басылық қаржыландыру әдістемесін әзірлеу қажет деп санайды. Әдістеме әзірге дайын болмағандықтан, мемлекеттік шығармашылық және спорттық тапсырыстарды енгізуді көздейтін түзетулер 2021 жылғы 1 мамырдан бастап күшіне енеді [15].

Біз Өскемен қаласындағы ҚР Президенті жанындағы Мемлекеттік қызмет академиясының студенттеріне олардың нешеуі дене шынықтырумен және бұқаралық спортпен айналысатындығын анықтау үшін сауалнама жүргіздік (1-қосымша). Сауалнамаға 100 адам қатысты. Сауалнама нәтижелері олардың 20%-ы спортпен басымды түрде спорт залдарында айналысатындығын көрсетті. Бұл ретте, студенттер спортпен ашық ауа астында, мысалы: егер қажетті инфрақұрылым жасалған болса, жоғары оқу орнының жанында айналысуды қалайтындықтарын айтты.

Осылайша, қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында спорт қорының күйі төмен деңгейде тұр, балалар мен жасөспірімдерге арналған мектептер желісі дамымаған, оларда республиканың мектеп жасындағы балаларының тек 7 пайызы үшін ғана сабақтар ұйымдастыру мүмкіндігі қамтамасыз етілген,

жоғары білікті жаттықтырушы мұғалімдердің тапшылығы халықтың кең қажеттілігін, әсіресе балалар мен жасөспірімдердің дене шынықтыру сабақтарына мұқтаждығын қанағаттандыруға мүмкіндік бермейді. Сапалы мүкәммалмен және жабдықтармен жасақталған заманауи спорт объектілерінің, спорттық резервті даярлау орталықтарының және олимпиадалық даярлау орталықтарының болмауы спорттық шеберлікті дамытуды және елімізде спорттық резервті даярлауды тежейді.

Халықаралық стандарттардан қалыс қалу ең алдымен бүгінгі таңда жоғары әлемдік талаптарға сай заманауи спорт қорының болмауымен шартталған.

Бұқаралық спортты дамытудың озық шетелдік тәжірибесі және оны қазақстанда қолдану мүмкіндіктері

Қазақстанда бұқаралық спорттың жоғарыда аталған проблемалары бірнеше жылдар қатарына қолға алынып жатқанымен, ілгерілеу мүлдем баяу жылжуда, сондықтан бұқаралық спортты дамытудағы АҚШ-тың табысты тәжірибесіне жүгінген жөн деп санаймыз. Америкалық мектеп оқушыларының өмірі қазақстан балаларының өмірінен анағұрлым өзгеше. АҚШ мектептерінде оқу үш кезеңге бөлінеді: 5-12 жас аралығындағы балаларға арналған бастауыш мектеп, 12-14 жастағы балаларға арналған орта мектеп, 13-18 жастағы жасөспірімдерге арналған жоғары мектеп. Жоғары мектепті аяқтаған соң, алған бағаларына байланысты, балалар колледждер мен университеттерге түседі немесе жұмысқа орналасады. Бұл ретте, спорт білім берудің басты құрамдас бөлігі болып саналады, 13 жастан бастап дене шынықтыру сабақтары міндетті білім беру бағдарламасына кіреді. Америка мектептерінде әрбір алтыншы сабақ – бұл дене шынықтыру сабағы. АҚШ-та бастауыш және ортаңғы сыныптарда дене шынықтыру сабақтары болмайды, бірақ балалардың спорттық демалысымен ата-аналар комитеттері өте белсенді айналысады, олар спорт секцияларын немесе клубтарды өздері ұйымдастырады. Бұл балалардың психикасы үшін өте жеңіл. Балалардың мұғалімдер алдында міндеттемелері болмайды, сондықтан спортпен олар өздерінің қызығушылығы бойынша шұғылданады. Осындай жағдайларда оларға даму да оңай. Дегенмен, дене шынықтыру сабағы спорттың нақты түрімен айналысуды білдірмейді. Бұл сабақтарда мектеп оқушылары өз денсаулығымен және жалпы дене дайындығымен айналысады. Дене шынықтыру жоғары сыныптардың тек алғашқы екі жылында ғана міндетті, ал одан кейін оқушы дене шынықтыруды жалғастырғысы келеді ме немесе сабақтан кейін мектепте жүргізілетін спорттың кез келген түрімен айналысқысы келеді ме, өзі таңдауға ерікті. Мектеп бағдарламаларында негізгі бағытты ұлттық үкімет әзірлейтіндігіне қарамастан, әрбір штат мектепте қандай пән жүргізетіндігін өздері шешеді. Сондықтан, Пенсильванияның спорт түріне артықшылық беруі Нью-Йоркпен салыстырғанда өзгеше. Әр мектепте жиырмаға жуық спорт секциялары жұмыс істейді: америка футболы, соккер (еуропа футболы), баскетбол, волейбол, бейсбол, жеңіл атлетика, гольф, теннис және т.б. АҚШ-та міндетті түрде екі жыныстың да командалары құрылады, тек америка футболы ғана мұндай командаға бөлінбейді, бірақ қыздар өздерін черлидингте дамыта алады.

Мектептерде әдетте сегіз-он алты дене шынықтыру мұғалімдері болады, қыздар мен ұлдарға мұғалімдер бөлек белгіленеді. Бұл тек жалпы дене шынықтырумен айналысатын мұғалімдер, ал спорттың әр түрі бойынша жеке-жеке жаттықтырушылар болады. Оларды санау қиын, өйткені америка футболы командасымен он екі жаттықтырушы, ал күресшілермен үш жаттықтырушы жұмыс істейді. Дене шынықтыру мұғалімінің жылдық еңбекақысы орташа 40-65 мың долларды құрайды. Егер мұғалім жаттықтырушы қызметін қоса атқарса, онда оған 5 мың доллар үстеме ақы төленеді. Бұл ретте, мұғалімнің арнайы

педагогикалық білімі болуы тиіс, ал жаттықтырушы қызметін музыка, математика немесе әдебиет мұғалімдері қоса атқара алады. Бұл үшін педагог болу міндетті емес, қоғамдық кеңес сайлаған кез келген адам жаттықтырушы бола алады. Мектеп бюджеті жыл сайын штат бюджетінен толықтырылады. Мектеп басшылығы спортқа жұмсауға бөлген қаржы Спорт департаментіне түседі (ол әрбір білім беру мекемесінде болады), онда ақша спорт түрлері бойынша бөлінеді. Бұдан бөлек, егер қаржы жеткіліксіз болса, департаменттер қосымша қаржылар, мысалы, қайырымдылық қорлары есебінен тарта алады. Штат бюджетінен түсетін қаржыдан басқа, мектеп жылжымайтын мүлікке төленетін салықтық алымдардан кіріс ала алады. Мектеп орналасқан ауданның тұрғындары тұрғын үй үшін салықты (оның көлемі жеке тәртіпте айқындалады) штаттың бюджетіне емес, мектеп бюджетіне төлейді. Жоғары сыныптарға оқушыларды қабылдау ережелері өте қатаң. Олар міндетті түрде жақын аудандарда тұруы тиіс. Егер оқушы ауысатын мектеп оның бұрынғы мектебінің ауданында орналасса да, орнатылған ережелер бойынша, ол жыл бойы жаңа команда құрамында ойнай алмайды.

Командаларды бұрынғы оқушылардың ішінен қалыптастырады. Бұқаралық спорттың мәні де осында. Мектептік деңгейде ешкім жоғары деңгейлерге ұмтылмайды. Әртүрлі аудандардың мектептері арасында әділ емес күреске алып келетін күшті бәсекелестік болмайды. Міндет салауатты ұрпақ тәрбиелеу және колледждер мен университеттердің командалары үшін резерв дайындау болып табылады. Онда командалар өздерін жетілдіріп, маңызды нормативтерді орындауы тиіс. Колледждер мен университеттер түлектерінің негізінде командалар кәсіби лига құрады.

Америка спорты пирамида тәрізді. Атап айтқанда, мектептерде америка футболында 5 миллионға жуық бала ойнайды, колледждерде футболмен 80 000-ға жуық атлет белсенді айналысуды жалғастырады, ал кәсіби клубтарда 5 000-нан аспайтын спортшы ойнайды (жыл сайын Ұлттық футбол лигасының драфтына 300 жаңа ойыншы келеді). Атлеттердің америка спортының қандай деңгейдегі элитасын құрайтындығын елестету қиын емес. Бұл шын мәнінде үздіктердің үздігі.

Америка мектептерінде спорттың әрбір түріне жылына белгіленген уақыт бөлінеді, ол қатаң шектеулі болады. Атап айтқанда, америка футболымен тек 15 тамыздан 31 қазанға дейін айналысады. Егер мектеп командасы плейоффқа шықса, онда оларға тағы бір ай жаттығуға рұқсат етіледі. Баскетболмен қарашадан наурызға дейін, бейсболмен наурыздан мамырға дейін айналысады. Осылайша, мектеп балаларды белгілі бір спорт түрін таңдауға мәжбүрлемейді. Өздерін әртүрлі спортта байқап көруге мүмкіндік ұсынылады [16].

Жалпы, Батыс елдерінде бұқаралық спортқа жеке капитал белсенді тартылады, спорт клубтары өзара қаржыландыруды тарту үшін жарысады, ал демеушілер спортта бизнес жасау, оған инвестиция құю мүмкіндіктеріне ие болады. АҚШ-та спортты мемлекет қаржыландырмайды. Қазақстанда бүгінгі таңда мұның бәрі жоқ.

Кесте 5 - АҚШ-та спорт саласының сипатына байланысты спортты қаржыландыру көздері

Спорт саласы	Спорттық ұйымдар	Қаржыландыру көздері
Жоғары жетістіктер спорты	АҚШ Олимпиада комитеті, Әуесқойлық спорт одағы, Америка денсаулық, дене шынықтыру және демалыс одағы, Орта мектептердің спорттық ассоциацияларының Ұлттық федерациясы, спорттың әр түрі бойынша федерациялар	Спорттық клубтардың немесе командалардың жарналары, федералдық үкіметтің және штаттардың үкіметтерінің қаражаттандыруы, билеттер және телетрансляцияға құқықтар сатудан түскен кірістер
Мектеп спорты	Спорттың әр түрі бойынша федерациялар, АҚШ Олимпиада комитеті, Спорттық мектеп ассоциациялары, Штаттардың орта мектептерінің спорттық ассоциацияларының Ұлттық федерациясы	Спортшылардың ата-аналарының кірістері, спорттың әр түрі бойынша федерациялар, АҚШ Олимпиада комитеті, демеушілер, көрермендерге билеттер сатудан және қызмет көрсетуден түскен қассалық алымдардың кірістері, дотациялар және жеке тұлғалардың қайырымдылықтары, мектептердің ортақ қорларынан қаражаттар
Студентер спорты	Жоғары оқу орындары арасындағы спорттың Ұлттық ассоциациясы, Колледжспортының Ұлттық ассоциациясы, Студенттік спорттың Ұлттық ассоциациясы, Кіші колледждердің ұлттық спорттық ассоциациясы	Жоғары оқу орындары арасындағы жарыстарды ұлттық теледидарға трансляциялау құқықтарын сату, жоғары оқу орындарының, мемлекеттердің студенттерге, спортшыларға мемлекеттік стипендиялары
Кәсіби спорт	Спорттың әр түрі бойынша лигалар, спорттың әр түрі бойынша ассоциациялар, АҚШ Олимпиада комитеті	Демеушілік, жарыстарға билеттер сату, теле және радиотрансляцияға құқықтар сату, коммерциялық -лицензиялық, жарнамалық және баспа қызметінен түсетін түсімдер, командалардың акцияларын сату, ойыншыларды сату, лигалардың орталық қорларынан түсетін түсімдер
Ескерту - әдебиеттер негізінде құрастырылған [16]		

Осылайша, АҚШ-та бюджеттік емес қаржыландыру экономиканың үш секторымен жүзеге асырылады деп қорытындылауға болады:

1. Спорттық тауарлар мен қызметтерді тұтыну арқылы әртүрлі кәсіпорындар және тұрғындар.
2. Ұйымдастырушылардан спорттық іс-шараларды телетрансляциялау құқығын сату арқылы теледидар арқылы жүзеге асырылады.
3. Спортты жарнамалық мақсаттарда, атап айтқанда демеушілік арқылы

пайдаланатын компаниялар.

АҚШ спорт саласын бюджеттік қаржыландыру екі тәсілмен жүзеге асырылады: жергілікті, өңірлік немесе федералдық бюджеттен тікелей қаражаттандыру арқылы және енесиелендіру, лицензиялау немесе салық салу кезіндегі әртүрлі жеңілдіктер арқылы. Бұл ретте, көбінесе жанама қаржыландыру басымды болады.

АҚШ дене шынықтыруы мен спортын қаржыландыруға талдау жүргізу барысында біз келесі қаржыландыру принциптерін қалыптастырдық:

1. Спортты коммерцияландыру принципі.
2. Спортты бұқаралық ету принципі.
3. Қаржылық мүдделердің теңгерімділік принципі.

Біздің пікірімізше, спорт индустриясының аралас қаржыландырылуына аса назар аудару қажет, өйткені бұл мемлекетке сол немесе басқа спорттық жобаға ақша ағындарын бақылауға мүмкіндік береді, ал жеке секторға тәуекелдер мен кепілді табыстыбөлу кезінде мемлекеттік қолдау береді.

Еуропалық модельге аралас қаржыландыру тән, бұл ретте мемлекеттің қатысу үлесі маңызды бөлікті алады. Еуропалық модельге көптеген азия және латын-америка елдерінің қаржыландыру схемалары жақын. Еуропа елдерінде бәсекелестік спорттық бизнесті жүргізудің басымды факторы мен міндетті шарты болып табылады. Чемпионат қорытындылары бойынша соңғы орынға ие болған команда спорттық нәтижелер бойынша іріктелген басқа командаға орнын беріп, жоғары дивизионнан шығарылады. Еуропада ең алдымен спорттық нәтижелерге, ал одан кейін табысқа назар аударылады. Екінші санатқа мемлекеттік спорттық саясатты жүргізетін елдер жатады. Олар спортты дамыту жауапкершілігін өздеріне алады. Орталық деңгейде бұл жұмыс спорт министрлігіне немесе дене шынықтыру-спорттық жұмысқа жетекшілік ететін арнайы органы бар басқа ведомствоға тапсырылады.

Балалар-жасөспірімдер спорты мен сауықтыру қозғалысын жергілікті бюджеттерден қолдау екі модельге де ортақ болып табылады. Қазақстан Республикасымен салыстырғанда, Еуропа мен Американың дене шынықтыру және спорт саласын қаржыландыру проблемалары бойынша мүлдем басқа жағдайды көреміз. Біріншіден, дене шынықтыру және спортқа ақша қаражаттары бірнеше есеге көп бөлінеді. Екіншіден, осы саланың бюджеттен тыс қаржыландырылуы дене шынықтыру мен спортты бюджеттік қаржыландырудан анағұрлым артық.

Швейцарияда дене шынықтыру мен спорт қызметтерін төлеу арқылы тұрғындардың қаржылық салымдары жыл сайын салаға мемлекеттік және жергілікті бюджеттен түсетін қаражаттардан 200 еседен артық. Осы елде дене шынықтыру мен спортты қаржыландыру бойынша екінші орында кантондар (200 млн. франк) және коммундар (700 млн. франк) тұр, олар жиынтығында дене шынықтыру мен спортты федералдық бюджеттен қаржыландыру көлемінен 12 есеге артық. Швейцарияда 1938 жылдан бастап Спорт-Тото арнайы фирмасы жұмыс істейді, оның таза табысының 75%-ы осы қаражаттардың міндетті түрде спорт ғимараттарын салуға, спорт құралдары

мен жабдықтарын алуға, спорттың бұқаралық түрлерін дамытуға және т.б. пайдалану үшін кантондарға, ал таза табысының 25%-ы Швейцария спорттық одағына аударылады. Швейцарияда дене шынықтыру мен спортты қаржыландыру бойынша үшінші орынды фирмалар мен бұқаралық ақпарат құралдары алады. Олар мемлекеттік және жергілікті бюджеттен түсетін қаржылардан 6 есе артық салым салады [17].

Швецияда дене шынықтыру мен спортты қаржыландыру көздерінің арақатынасы келесі түрде: коммундар 3,5 млрд. крон бөледі, бұл мемлекеттік салымдардан 1000 есеге артық, фирмалардың салымдары 70 есеге артық (2,25 млрд. крон), ал халықтың салымдары мемлекеттік салымдардан 20 есеге артық (7,65 млрд. крон). Бұдан бөлек, осы елде дене шынықтыру және спорт саласы жұмыссыздар мен еріктілердің еңбегін пайдаланудан ұтады. Жұмыссыздар, ал олардың саны 10 мың адамға жуық, айына 5-6 мың крон алады, ал штаттық жұмыскер әдетте бұдан екі есе артық еңбекақы алады.

Италияда спорттық бюджетті басқаруды КОНИ жүзеге асырады және де бюджеттік түсімдердің 80%-ын «Тотокальчо» футбол тотализаторынан келетін кірістер құрайды. Мемлекет бюджеттен дене шынықтыру мен спортты дамытуға бар болғаны 1500 млрд. лира (0,13%) қаржы бөледі, бұл тұрғындардың шығындарынан 11 есеге аз. Өңірлер мен провинциялар дене шынықтыру мен спортты дамытуға өздерінің жыл сайынғы бюджеттерінен тек 1% бөледі, ал осы салаға спорттық лотереялардан келетін түсімдер 930 млрд. лираны құрайды [18].

Италияда «Футболбизнесі» ерекше орын алады және ел экономикасының ең ірі салаларының қатарына кіреді. Италия үкіметі футболды бұрыннан аса көп капитал салымын талап етпейтін, тіпті мемлекеттік қазынаға қомақты табыс алып келетін экономика саласы ретінде қарайды [19].

Әлемнің экономикалық дамыған елдерінде әртүрлі нысандардағы ойын бизнесі дене шынықтыру мен спортты қаржыландырудың маңызды көздерінің бірі болып табылады. Әсіресе, Финляндияның дене шынықтыру мен спортты қаржыландыру үшін ойын бизнесін пайдалану тәжірибесі ерекше назарға лайықты. Осы скандинавия еліндегі ойын бизнесінің ерекше құқықтары бар ең ірі компаниялары «Oy Veikaus Ab», Ойын автоматтары ассоциациясы мен Бэйгеге бәс тігу ассоциациясы (Ассоциация пари на скачках) болып табылады.

Финляндияның Лотереялар туралы заңы (1965 жылғы) ойын бизнесімен айналысатын компаниялардың табыстарын пайдалануды реттейтін нормалардан тұрады. Veikaus компаниясы ұлттық мәдениетті қаржыландыруда басты роль атқарады, Ойын автоматтары ассоциациясы әлеуметтік әл-ауқат саласын қолдайды, ал Бэйгеге бәс тігу ассоциациясы (Ассоциация пари на скачках) – ұлттық ат шаруашылығын және ат спорты бойынша спорттық жарыстарға қолдау көрсетеді [20].

Нарықтық экономика шарттарында дене шынықтыру мен спорттың қызмет атқаруы және оны ары қарай дамыту қосымша қаржы көздерін, бәсекелестік күрес жүргізудің инновациялық құралдарын үнемі іздеуді, нарықтық коммуникацияны жүзеге асыруды талап етеді. Осындай кешенді

құралдардың бірі демеушілік болып табылады. Және де спортқа демеушілік салымдардың үлесі әртүрлі елдерде айтарлықтай өзгеше болып келеді және көбінесе әлеуметтік-экономикалық жағдайларға, спорт түріне, оны дамыту деңгейі мен жүргізілетін іс-шараларға байланысты болады.

Дамыған шет елдерде демеушілік дене шынықтыру мен спорттың дамуын материалдық қамтамасыз етудің маңызды құралдарының бірі ретінде қаралады. Бұл сала үнемі кеңейіп, жаңарып отырады. Дене шынықтыру-спорттық ұйымдардың ірі спорттық жарыстарды, бірінші кезекте Олимпиада ойындары мен спорттың жекелеген түрлері бойынша әлем чемпионаттарын өткізуді жан-жақты және әртүрлі қолдаусыз өткізуге шамалары жоқ. Қазір спорттық рекордтарды спортшыларды даярлауға қомақты экономикалық салымдарды талап ететін спорт кәсіпқойларды жасайды, сондықтан оларға қымбат төленеді. Сонымен қатар, болып жатқан дене шынықтыру-спорттық ұйымдарды «кәсіпқойландыру» да маңызды салымдарды талап етеді, ол жерде еріктілердің еңбегі арнайы даярланған кадрлардың еңбегімен ығыстырылады. Осының бәрі дене шынықтыру мен спортты қаржыландыру және материалдық қамтамасыз етудің әртүрлі көздерін пайдалануды талап етеді.

Осылайша, қаржы көздерін теориялық талдау, практикалық тәжірибегі меңгеруәртүрлі елдердедене шынықтыру мен спортты қаржыландыруда маңызды үлесті тұрғындардың тұтынуы алатындығын көрсетеді.

Нарықтық экономика шарттарында дене шынықтырумен және спортпен айналысуға шығыстардың басым бөлігін тұтынушылар төлейтіндігі толық орынды болып көрінеді.

Швецияда дене шынықтыру мен спортты дамытуға жұмсалатын барлық қаржының 66%-ы тұрғындардың сервистік қызмет көрсетудің осы саласын тұтынуы есебінен түседі. Тұрғындардың шығыстарынан кейін, маңыздылығы бойынша екінші тұрған дене шынықтыру мен спортты қаржыландыру көзі – еуропалық елдердің басым көпшілігінде (Венгрияны қоспағанда) жергілікті бюджет болып табылады, олар саланың қызмет атқаруы мен оны дамытуға мемлекеттік бюджеттен анағұрлым көп қаражат бөледі. Швейцарияда дене шынықтыру мен спортты қаржыландыру бойынша екінші орында кантондар (200 млн. франк) және коммундар (700 млн. франк) тұр, олар жиынтығында дене шынықтыру және спортты федералдық бюджеттен қаржыландыру көлемінен 12 есеге артық. Швецияда дене шынықтыру мен спорт коммундар есебінен 20%-ға қаржыландырылады [21].

Португалияда дене шынықтыру мен спортты қаржыландыру өңірлік және жергілікті бюджеттермен жүзеге асырылады – 25 млрд. эскудо, ал мемлекеттік бюджет жыл сайын 17,3 млрд. эскудо бөлсе, ойын бизнесі – 2,6 млрд. эскудо бөледі [22].

Францияда дене шынықтыру мен спортты қаржыландыруда басты жүктеме жергілікті органдарға түседі: өңірлер, департаменттер мен коммундар, олар жыл сайындене шынықтыру мен спортты қаржыландыруға біздің өлшемімізше орасан зор қаржы - 30 млрд.-қа жуық франк бөледі.

Ортақ «спорттық бюджет» делінетін бес жетекші француз телеарнасы

(TF-1, Antenne -2, FR -3, Canal + және La -5) жыл сайын орташа алғанда 1,3 млрд. франкты құрайды, оның 65% - 850 млн.-ға жуық франкі трансляцияға құқық сатып алуға жұмсалады. Дене шынықтыру-спорттық ұйымдарда қоғамдық бастаулардағы жұмысты 1 млн.-ға жуық адам жүзеге асырады [23].

Мемлекеттік бюджет дене шынықтыру мен спортты қаржыландырудың қосалқы көзі болып табылады. Мемлекеттік құрылысдене шынықтыру мен спорттың қызмет атқаруы мен дамуына ұлттық бюджеттен бөлінетін қаражаттардың көлеміне байыпты әсер етеді, атап айтқанда: федеративті құрылымдағы орталықсыздандырылған мемлекеттер саланы басқаларға қарағанда анағұрлым аз көлемдерде қаржыландырады.

Дене шынықтыру мен спортты қаржыландыруда маңыздылығы бойынша төртінші – фирмалар болып табылады. Әртүрлі еуропа елдерінің фирмалары дене шынықтыру мен спортты қаржыландыруға әртүрлі нысандарда қатысады, олар демеушілер ретінде қатысады немесе «корпоративтік спортты» дамытуға және т.б. қаржы бөледі.

Швейцария фирмалары мен бұқаралық ақпарат құралдары дене шынықтыру мен спортты қаржыландыруға мемлекеттік және жергілікті бюджеттерге қарағанда, 6 есе көп бөледі. Мәселен, елдің 30 ірі фирмасы жыл сайын «корпоративтік спортқа» 265 млн. франк (шығыстарының 0,8%-ға жуығы) бөледі, бұл кәсіпорындарда дене шынықтыру мен спортты дамыту. Спорттық жарыстарды трансляциялауға құқықтар сатып алуға бұқаралық ақпарат құралдарының шығындары келесі жағдайға байланысты мардымсыз болып саналады: Швейцария Конфедерациясында үш тілдік аймақтың болуы бірыңғай көрермендік спорт нарығын құруға кедергі жасайды, өйткені әрбір аймақтың тұрғындары спорттың әр түріне артықшылық береді. Швецияда дене шынықтыру мен спортқа шығыстардың 13%-ы фирмалармен қаржыландырылады [24].

Сонымен қатар, Еуропа елдерінде бұқаралық спорт мемлекеттік бюджеттен тек аз көлемде қаржыландырылады, алайда Қазақстанда керісінше – демеушілер мен МЖС тарту сирек қолданылады, көбінесе қаржы мемлекеттік бюджеттен бөлінеді және әрқашан ол жеткіліксіз. Жаттықтырушылар мен мұғалімдердің еңбекақысы олардың белсенді қызметіне жеткіліксіз, сондықтан жоғары білікті кадрлар жетіспеушілігі орын алған. Барлық қаражатты мемлекет көбінесе жоғары жетістіктегі спортты дамытуға жұмсайды. Қазақстанда жоғары жетістіктегі спортты дамытуға 50 есе көп бөлінген, ал 2020 жылы жоғары жетістіктегі спортты дамытуға 49 млрд. теңге бөлінді. Ал бұқаралық спортты дамытуға мүлдем аз пайызда қаржы бөлінген. Жергілікті билік органдары спортқа бөлінген 152 млрд. теңге жалпы шығыстардан бұқаралық спортты дамытуға мүлдем аз қаржы бөледі. Бұл ретте, осы мәселеде нақты статистиканы меңгермеген.

Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдар жүйесін дамыту қажет, өйткені өте көп қаржы бөлінетіндігіне қарамастан, мемлекеттік қаражаттардың барлығы бірдей мақсаты бойынша жұмсалмайды. 2018 жылдың басынан бастап дене шынықтыру және спорт саласында 135 сыбайлас

жемқорлық қылмыстары тіркелген, олардан келген зиян 698 млн.теңгені құрады. 2020 ж. бірінші тоқсанында орнатылған 82 млн.теңге зиянның 68 млн.теңгесі өндіріп алынды. Соңғы екі жылдағы құқық бұзушылықтарды анықтаудың салыстырмалы біркелкі серпінінде (2018 ж. 50 және 2019 жылы 48), бірінші тоқсанда олардың үш есеге артуы белгіленді (бірінші тоқсанда 37). Жалпы соңғы екі жылда сотқа 88 қылмыстық іс жіберілді, олар бойынша 41 тұлға сотталды (атап айтқанда, 2020 ж. 17 адам сотталды) [25].

МЖӘ тетіктерін қолдануда, сондай-ақ ел тұрғындарын дене шынықтыру мен спортқа жаппай тарту мақсатында оң тәжірибеге ие бола отырып, өңірлерге жеке серіктестерді дене шынықтырумен және спортпен айналысуға үлгі ретінде республикалық қоғамдық бірлестігінің «Киокушинкай каратэнің бүкіл қазақстандық ұйымы» - «Каратэ әр аулада» бағдарламасын тарту арқылы спорт нысандарының құрылысын күшейту орынды болып отыр. Ұйым есебінен Қарағанды, Ақтау, Павлодар қалаларында спорт кешені бар балалар спорттық-сауықтыру алаңдары салынып, пайдалануға берілді.

Бұқаралық спорт түрлерінде менеджменттің болуы қажет. Алайда, қазіргі кезде Қазақстанда ешкімде жоғары спорттық менеджерлік білімі жоқ, өйткені елдің университеттерінде сәйкес факультеттер жоқ. Мәселен, Ресейде мұндай мамандарды үш жылдан бері дайындаумен айналысады. Ірі ұлттық компанияларды тарту, жарнамалық кампанияларды ұйымдастыру арнайы білім мен дағдыларды қажет етеді [26].

Қазіргі уақытта көптеген журналистер өз материалдарында ескі аңыздарды, спорт ардагерлерін қолдайды. Әрине, бұл жасалу тұрғысынан алғанда дұрыс бағыт, алайда бүгінде лайықты спортшылар бар, олар туралы да материалдар дайындалып, жариялауға болады, ал әзірге БАҚ-та тек қана командалардың есептік нәтижелері жариялануда. Қарапайым адамдарға өз күш-жігерлерінің арқасында үлкен биіктерге жетуге болатындығын түсінуі мен қабылдауы үшін спортшылар туралы айту керек. Егер қазақстандықтар өз жұлдыздарын білмесе, олар бұқаралық спортқа бей-жай қарайтын болады.

Халық арасында салауатты өмір салты мәдениетін қалыптастыру міндеті салауатты өмір салтын насихаттайтын халық санын 50% - ға дейін жеткізуге бағытталған. Оны шешу тетіктері ретінде жеке және заңды тұлғалар үшін преференцияларды пайдалану (бонустық жүйені әзірлеу: салық, МӘМС) арқылы, сондай-ақ Road show жалпыұлттық спорттық қозғалысын дамыту есебінен халықтың бұқаралық спортқа тартылуын арттыруды ұсынамыз. Осы міндеттердің ортақ мақсаты-ұлт денсаулығын нығайту және Қазақстанда бұқаралық спортты дамыту.

Қазіргі уақытта спорттық көпфункционалды нысандарды тиімді пайдалануға, бағалау критерийлерін атқаратын нысанда мемлекет пен кәсіпкерліктің бірлескен бағдарламасын жүзеге асыруға және оның басты функция кеңейту әлеуетіне мүмкіндік беретін, сонымен қатар, спорт түрлерін дамытуға арналған алаңқайларды (әуесқойдан кәсібіспорттық резервке дейін) және нысанның басқа да функцияларын дамытуға бағытталған жаңа бастамаларды әзірлеу мен енгізу қажет.

Спорт нысандарын дамытудың ең қолайлы мүмкіндіктерінің бірі- мемлекеттік-жекеменшік әріптестік. МЖӘ-нің 717 жобасы тобының деректері бойынша бүгінгі таңда спорт саласында 49 жоба ғана іске асырылуда.

Қалалар мен ауылдарда спорттық бос уақытты ұйымдастыруға, ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін спорттық нысандардың қол жетімділігіне, сондай-ақ спорттық пәндердің өздеріне қол жетімділігіне көп көңіл бөлу маңызды. Осыған байланысты ерекше қажеттіліктері бар адамдарға спорт секцияларына бару үшін субсидиялар беру керек.

Осылайша, Қазақстан Республикасында бұқаралық спортты одан әрі дамыту мақсатында мыналарды ұсынамыз:

- дұрыс басымдықтары мен нақты тетіктерін әзірлей отырып, спорт пен дене шынықтыруды дамытудың мемлекеттік саясатын әзірлеу;

- спорттық инфрақұрылымды коммерцияландыруға жол бермеу;

- «бұқаралықтан шеберлікке» кеңестікспорт жүйесін қалпына келтіру;

- спорт ғылымы мен медициналық фармакологияның дамуы;

- қалалық спорт алаңдарының, шағын спорт кешендерінің құрылысын ҚР құрылыс нормалары мен ережелеріне (ҚНЖЕ) енгізу;

- бұқаралық спорттық іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу үшін жаттықтырушылар құрамын ынталандыру жүйесін әзірлеу;

- салықтық және басқа да қаржылық жеңілдіктері бар спортты дамыту үшін бизнесті тарту, бұқаралық спортта МЖӘ тетігін пайдалану бойынша әлемнің дамыған елдерінің табысты тәжірибесін қолдану;

- қалалық спорт инфрақұрылымын және бұқаралық спортты дамыту жауапкершілігін жергілікті билік пен органдарға беру;

- бұқаралық спортты дамытатын ұйымдар мен БАҚ арасындағы коммуникацияларды кәсібилендіру;

- жеке және заңды тұлғалар үшін преференцияларды пайдалану арқылы (бонустық жүйені әзірлеу: салық, МӘМС), сондай-ақ Road show жалпыұлттық спорттық қозғалысын дамыту есебінен халықтың бұқаралық спортқа тартылуын арттыру;

- объектіде мемлекет пен бизнестің ынтымақтастық бағдарламаларын іске асыру мүмкіндігі және оның негізгі функцияларын, сондай-ақ спорт түрлерін (әуесқойлардан кәсіби спорт резервіне дейін) және объектінің басқа да функцияларын дамыту үшін алаң ретінде оның әлеуетін кеңейту мүмкіндігі бағалау өлшемдері болып табылатын спорттық көп функционалды объектілерді тиімді пайдалануды қамтамасыз етуге бағытталған жаңа бастамаларды әзірлеу және енгізу.

- Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес сапасының деңгейін арттыру;

- БАҚ-та спортты насихаттауды күшейту.

Біз ұсынған ұсыныстарға «Шығыс Қазақстан облысының дене шынықтыру және спорт басқармасы» ММ басшысы Д. Н. Уалханов сараптамалық баға берді. Оның пікірінше, олар Қазақстан Республикасында бұқаралық спортты дамытудың қазіргі заманғы проблемаларын толық көлемде көрсетеді және

оларды шешу жолдарының ұсынылған тетігі озық шетелдік тәжірибені ескере отырып, бұқаралық спортты дамытудың қазіргі заманғы кешенді және жүйелі тәсілін көрсетеді.

Қорытынды

Зерттеуді қорытындылай келе, оның мақсатына қол жеткізілгенін және міндеттер көп жағдайда сәтті шешілгенін атап өтеміз. Біз ұсынған гипотеза толығымен расталды: Қазақстанда дене шынықтырумен және спортпен шұғылданушылар санының өсуі адам өмірінің құндылық-бағдарлық, мотивациялық-ынталандырушы факторларына дұрыс әсер ету және спортпен айналысу үшін материалдық-техникалық негіз құру арқылы мүмкін болады. Зерттеу қорытындысы бойынша негізгі қорытындылар мен ұсыныстарды береміз:

1. Бұқаралық спорт спорттың ажырамас бөлігі болып табылады, оның негізгі мазмұны адамның моторикасын өмірлік практикаға дайындық, оның физикалық жағдайын оңтайландыру және дамыту факторы ретінде ұтымды пайдалану болып табылады. Бұқаралық спорт миллиондаған адамдарға өздерінің физикалық қасиеттері мен моторикасын жақсартуға, денсаулығын нығайтуға және шығармашылық ұзақ өмір сүруді, яғни қазіргі заманғы өндіріс пен күнделікті өмір жағдайларына жағымсыз әсерлерге қарсы тұруға мүмкіндік береді. Жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде студенттердің денсаулығын сақтау және нығайту қазіргі заманның негізгі гуманистік проблемаларының бірі болып табылады. Біздің ойымызша, бұл мәселені дене шынықтыру мен білімге құзыреттілік бағытын беру арқылы шешуге болады, оның басым мақсаты студенттердің салауатты өмір салтын үнемі жүргізуге саналы жеке қажеттілігін қалыптастыру болып табылады. Қазақстан Республикасының студенттерін салауатты өмір салтын тұрақты жүргізудегі дербестікке баулудың пәрменді тетігі, біздің ойымызша, әртүрлі элеуметтік желілер мен смартфондардағы мобильді қосымшаларды қоса алғанда, қазіргі заманғы технологияларды пайдалану болуы мүмкін және болуға тиіс. Олар салмақты бақылауға, қозғалыс белсенділігінің деңгейін өлшеуге, студенттердің биологиялық сипаттамаларын бағалауға, денсаулықты сақтау мен нығайтудың құралдары мен әдістерін насихаттауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, халықтың денсаулығының нашарлауы экономиканың өсуіне де кері әсерін тигізеді, өйткені жұмыс күші - бұл ел халқының экономикасы болып табылады. Денсаулық сапасын жақсартсақ еңбек өнімділігі де арта түседі.

2. Құқықтық және статистикалық талдау Қазақстанда дене шынықтыру мен спортты мемлекет деңгейінде дамыту жалпыұлттық бірлік пен ынтымақтастыққа қол жеткізуге мүмкіндік беретін маңызды фактор болып табылатынын көрсетті. Дене шынықтыру және спорт саласындағы мәселелерді шешудің өзектілігі осы саладағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын анықтайды. Ұлттық спорт түрлерін дамыту мәселелеріне, бұқаралық спорт қозғалысы мәселелеріне ерекше мән беріледі, өйткені дене шынықтырумен және спортпен шұғылдану халықты сауықтырудың, оның өзін-өзі танытудың қолжетімді және тиімді тетігі, әртүрлі бейәлеуметтік құбылыстардың алдын алу және ескерту құралы болып табылады.

3. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасындағы спорттық базаның жай-күйі жоғары деңгейде емес, республиканың мектеп жасындағы балаларының тек 7 пайызы үшін оларда сабақ ұйымдастыру мүмкіндігін қамтамасыз ететін балалар-жасөспірімдер спорт мектептерінің жеткіліксіз дамыған желісі, жоғары білікті жаттықтырушы-оқытушылардың тапшылығы халықтың, әсіресе балалар мен жасөспірімдердің дене жаттығуларымен шұғылдануға кең қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік бермейді. Сапалы спорттық жабдықтармен жарақтандырылған қазіргі заманғы спорт объектілерінің, спорт резервін даярлау орталықтарының және олимпиадалық даярлау орталықтарының болмауы елдегі спорт шеберлігі мен спорт резервін даярлаудың өсуін тежейді. Халықаралық стандарттардан артта қалу, ең алдымен, бүгінгі таңда ең жоғары әлемдік талаптарға жауап беретін заманауи спорт базасының болмауына байланысты. Біз жүргізген онлайн сауалнама жалпы халық бұқаралық спорттық іс-шараларына белсенді қатысуға дайын екенін көрсетті (87% - ы спортқа оң қарайды және респонденттердің 67% - ы спортпен тұрақты негізде айналысатынын атап өтті). Респонденттер спортпен шұғылдана алмайтындығының негізгі себептері, ол спортпен айналысу үшін уақыттың тығыздығы мен жалақының төмендігі байқалды. Респонденттердің 30% - нан астамы спортқа біртіндеп қолайлы жағдайлар жасалып жатыр деп санайды, сонымен қатар, спорт мектептерін ашу және көшеде арнайы спорт алаңдарын құру спортпен шұғылдану жағдайларын арттырудағы маңызды қадам болып табылады.

4. Қазақстан Республикасында бұқаралық спортты одан әрі дамыту мақсатында әлемнің анағұрлым дамыған елдерінің (АҚШ және Батыс Еуропа) озық тәжірибесін ескере отырып, зерттеу жүргізу қорытындылары бойынша мыналарды ұсынамыз:

- дұрыс басымдықтары мен нақты тетіктерін әзірлей отырып, спорт пен дене шынықтыруды дамытудың мемлекеттік саясатын әзірлеу;

- «бұқаралықтан шеберлікке» кеңестік спорт жүйесін қалпына келтіру, ал соңғы жылдары жоғары жетістіктер спорты мен бұқаралық спорт арасында қаржылық қолдаудың күшті теңгерімсіздігі байқалады, қаржыландырудың басым үлесі жоғары жетістіктер спортына бағытталғанымен, дегенмен бұқаралық спорт-бұл негіз;

- спорт ғылымы мен медициналық фармакологияның дамуы;

- бұқаралық спорттық іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу үшін жаттықтырушылар құрамын ынталандыру жүйесін әзірлеу;

- салықтық және басқа да қаржылық жеңілдіктері бар спортты дамыту үшін бизнесті тарту, бұқаралық спортта МЖӘ тетігін пайдалану бойынша әлемнің дамыған елдерінің табысты тәжірибесін қолдану. Қазақстанда демеушілік қолдау әзірше іріктемелі сипатқа ие, яғни белгілі бір спорт клубтарына, тіпті нақты спортшыларға көрсетіледі. Бірақ ол кеңірек болуы керек. Бұл бағытта әлі көптеген жұмыс істеуіміз керек. Футбол, баскетбол, велоспорт және басқа да лигалардағы мықты лигаларды дамыту тәжірибесі

көрсетіп отырғандай, бұқаралық спорт коммерцияландыруды кеңейтуге және нәтижелердің өсуіне әкелетін спорттың көп түрлерін қамтуға мүмкіндік береді;

- қалалық спорт инфрақұрылымын және бұқаралық спортты дамыту жауапкершілігін жергілікті билік пен органдарға беру;

- бұқаралық спортты дамытатын ұйымдар мен БАҚ арасындағы коммуникацияны кәсібилендіру;

- жеке және заңды тұлғалар үшін преференцияларды пайдалану арқылы (бонустық жүйені әзірлеу: салық, МӘМС), сондай-ақ Road show жалпыұлттық спорттық қозғалысын дамыту есебінен халықтың бұқаралық спортқа тартылуын арттыру;

- объектіде мемлекет пен бизнестің ынтымақтастық бағдарламаларын іске асыру мүмкіндігі және оның негізгі функцияларын, сондай-ақ спорт түрлерін (әуесқойлардан кәсіби спорт резервіне дейін) және объектінің басқа да функцияларын дамыту үшін алаң ретінде оның әлеуетін кеңейту мүмкіндігі бағалау өлшемдері болып табылатын спорттық көп функционалды объектілерді тиімді пайдалануды қамтамасыз етуге бағытталған жаңа бастамаларды әзірлеу және енгізу;

- Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес сапасының деңгейін арттыру;

- Заманауи БАҚ-та спортты насихаттауды күшейту.

Ұсынылған шаралар кешені Қазақстан Республикасының бұқаралық спортына көбірек адамдарды тартуға және елдің осы көрсеткіш бойынша жалпы қабылданған халықаралық стандарттарға сәйкестігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді деп ойлаймыз. Біз ұсынған ұсыныстар Мәдениет және спорт министрлігінің Спорт және дене шынықтыру істері комитетінде талқыланады деген ойлаймыз. Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасында бұқаралық спортты дамытудың қазіргі заманғы проблемаларын толық көлемде көрсетіп және олардың шешу жолдарын ұсынып, тетігі озық шетелдік тәжірибені ескере отырып, елімізде бұқаралық спортты дамытудың қазіргі заманғы кешенді және жүйелі тәсілін әлі де көрсетеміз деп сенеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Послание Главы государства народу Казахстана Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2020 // Официальный сайт президента Республики Казахстан «www.akorda.kz». - URL: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstvakasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstan. Жүгіну күні: 05.02.2021
- 2 Macri, K.J. Not Just a Game: Sport and Society in the United States: Inquires Journal. 2020. Vol. 4 No. 08. - P.21. // - URL: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/1664/not-just-a-game-sport-and-society-in-the-united-states>. Жүгіну күні: 10.01.2021
- 3 Солопова, М.А. ГИППОКРАТ /Античная философия: Энциклопедический словарь. - М.: Прогресс – Традиция, 2008. – 280 с.
- 4 Исхаков, В.И., Исхакова, Т.Н. Этюды о здоровье. – Ташкент: Издательство Фан Ан РУз, 1991. – 143 с.
- 5 Голощапов, Б.Р. /История физической культуры и спорта: Учебное пособие для студ. высшей учеб. заведений. – М.: Мысль, 2007.- 19 с.
- 6 Ушинский, К.Д. / Избранные педагогические сочинения: В 2 т. М.: Наука, 1974.- 113 с.
- 7 Лесгафт, П.Ф. /Руководство по физическому образованию детей школьного возраста. - СПб.: Слово, 2016. – 82 с.
- 8 Щетинина, С.Ю. /Роль физического воспитания в современном обществе: Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта. № 3. 2020. – 181 с.
- 9 Всемирная организация здравоохранения // Профилактика неинфекционных заболеваний и борьба с ними в Казахстане. Аргументы в пользу инвестирования. – 2019 – URL: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/409927/BizzCase-KAZ-Rus-web.pdf
- 10 Золотов, М.И., Платонова, Н.А. /Экономика массового спорта: учебное пособие: Физическая культура, - М.: 2005.- 300 с.
- 11 Сапаргасимова, А.Е., Плужнов, А.Е. /Физическое воспитание и спорт в странах Западной Европы. Естественнонаучные исследования. 2013. – 89 с.
- 12 О реализации Закона Республики Казахстан «Об утверждении Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан до 2025 года. // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000168> Жүгіну күні: 05.03.2021
- 13 Чимаров, С.Ю. /План нации «100 конкретных шагов» и правовые основы массового спорта в Республике Казахстан. Инновационная наука. №10-3. 2020. – 152 с.
- 14 Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігінің Спорт және дене шынықтыру істері комитетінің ақпараты

- 15 В Мажилисе обсудили актуальные вопросы развития массового спорта // Мажилис Парламента Республики Казахстан на 2020 года. - URL: <https://24.kz/ru/news/policy/item/376267-v-mazhilise-obsudili-problemy-razvitiya-massovogo-sporta-v-rk> . Дата обращения: 06.04.2021
- 16 Добрякова, О., Добряков В. //Массовый спорт в США – без деклараций и вне зависимости. Американская пирамида. Спортивное чтение. 2017. – 5 с.
- 17 Бюджет профклубов сократят в два раза: деньги направят на развитие массового спорта // Sputnik. Казахстан 2020. - URL: <https://ru.sputnik.kz/sport/20201209/15688893/Byudzhnet-profklubov-sokratyat-v-dva-raza-dengi-napravyat-na-razvitie-massovogo-sporta.html>. Дата обращения: 06.04.2021
- 18 Коковкин, А.В. «Организация учебной деятельности студентов по педагогическому физкультурно-спортивному совершенствованию на факультетах физической культуры» // Диссертация. - 2006. – 199 с.
- 19 Кошаев, М.Н. «Социально-культурные услуги отрасли физическая культура и спорт» - формы, мотивы и потребности. Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта: //Научно-теоретический журнал. – Санкт-Петербург, 2006. – №21. – С. 30 – 32.
- 20 Маслов, А.В. Развитие физической культуры и спорта региона в контексте социального предпринимательства // Экономика региона. - 2012. - №1. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-fizicheskoy-kultury-i-sporta-regiona-v-kontekste-sotsialnogo-predprinimatelstva>. Дата обращения: 02.04.2021
- 21 Зубарев, Ю.А. Менеджмент и маркетинг в сфере физической культуры и спорта. // Издание - Волгоград: ВГАФК, - 2007. – 135 с.
- 22 Кошаев М.Н., Байтлеу Р. Физическая культура – самый действенный инструмент повышения здоровья человека //Вестник физической культуры. – 2008. – №1. – С. 14 – 21.
- 23 Соколов, А.С. Роль и участие местных органов власти Германии и Франции в развитии физического воспитания и спорта. //Теория и практика физической культуры. – 1999. - № 4. - С. 45-49.
- 24 Таймазов, А.В., Колесник, В. П., Соколова, Ф.М., Кулагин, Б.П. Сравнительная оценка структурной организации спорта высших достижений стран лидеров в зимних видах спорта // Ученые записки университета Лесгафта. 2012. №5 (87). - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sravnitel'naya-otsenka-strukturnoy-organizatsii-sporta-vysshih-dostizheniy-stran-liderov-v-zimnih-vidah-spor>. Дата обращения: 02.04.2021
- 25 Под ред. Агеевца, В.У., Орлова, Р.М. Экономика физической культуры и спорта: /Учебное пособие. - СПб.: СПб. ГАФК. - 2000. – 17 с.
- 26 Тюриков, Р.А. «Управление массовыми спортивными практиками: сравнительный анализ отечественного и зарубежного опыта» // диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук. - Москва, 2017 г. – 209 с.

Қосымша

Құрметті респондент!

Сізден «Қазақстан Республикасында бұқаралық спортты дамытудың қазіргі жағдайы мен даму перспективалары» атты ғылыми жұмыс аясында сауалнаманың сұрақтарына жауап беруіңізді сұраймыз.

Сауалнаманың мақсаты елімізде тұратын азаматтардың дене шынықтыру мен спортта деген қызығушылығы, спорт объектілерінің жай-күйі немесе жоқтығы, сіздің өңіріңізде қаржыландыру көзі, сондай-ақ, Қазақстан Республикасында бұқаралық спорттың негізгі проблемаларын анықтау және дамытуда бойынша пікірлерін зерделеу болып табылады.

Сауалнама нәтижелері жалпыланған түрде пайдаланылады, құпиялылыққа кепілдік беріледі.*

* Міндетті

1. Сіздің қызмет салаңыз қандай? *
  - a) Мемлекеттік қызметші
  - b) Спорт федерациясы
  - c) Ведомстволық бағынысты ұйым
  - d) Спорт клубы
  - e) Оқушы (оқушы)
  - f) Оқушы (студент)
  - g) Жұмыссыз
  - h) Сіздің нұсқаңыз _____
2. Сіз спортқа қалай қарайсыз? *
  - a) Оң нәтиже
  - b) Бейтарап
  - c) Теріс
3. Сіз спортпен шұғылданасыз ба? *
  - a) Иә
  - b) Жоқ
  - c) Жоспарлап жүрмін
  - d) Уақытым жоқ
4. Егер сіз спортпен айналыссаңыз, онда қанша уақыттан бері айналысасыз? *
  - a) 1 - 5 ай аралығы
  - b) 6 айдан 1.5 жылға дейін
  - c) 1,5 жылдан жоғары
  - d) Мүлдем айналыспаймын
5. Мемлекет жеке азаматтың спортпен айналысуға деген жеке мотивациясына әсер ете ала ма? *

- a) Иә, мүмкін
- b) Жоқ, бәрі адамның өзіне байланысты

6. Жастарды бұқаралық спортқа қалай тартуға болады? *

- a) Акциялар мен іс-шараларды өткізу
- b) Теледидар
- c) Жарнама
- d) Сіздің таңдауыңыз

7. Сіз қандай спорт түрімен / секциямен айналысқыңыз келеді? *

- a) Жеңіл атлетика
- b) Жүзу
- c) Бокс
- d) Жекпе-жек
- e) Самбо
- f) Каратэ
- g) Кикбоксинг
- h) Таэквондо
- i) Шахмат
- j) Дойбы
- k) Үстел теннисі
- l) Үлкен теннис
- m) Спорттық би
- n) Хоккей
- o) Мәнерлеп сырғанау
- p) Волейбол
- q) Баскетбол
- r) Гимнастика (спорттық, көркем)
- s) Шаңғы спорты
- t) Йога
- u) Сіздің таңдауыңыз

8. Сіз өзіңіздің қалаңызда немесе өңіріңізде қандай спорт кешендері, клубтар, орталықтар бар екенін білесіз бе? *

- a) Иә
- b) Жоқ

9. Сіздің өңіріңізде спорт инфрақұрылымның жағдайы қандай? *

- a) Жақсы
- b) Қанағаттандырарлық
- c) Жаман
- d) Жауапберуге қиналамын

10. Сіздің ойыңызша, сіздің өңіріңіздің / муниципалитеттің басшылығы дене шынықтыру мен спортты дамытуға тиісті назар аударады ма? *

- a) Иә, спортты дамытуға тиісті көңіл бөледі
- b) Қолдан келгеннің бәрін жасайды, бірақ ресурстар жоқ
- c) Олар бұл мәселемен айналыспайды
- d) Жауап беруге қиналамын

11. Сіз кәсіби спортпен айналысасыз ба? *

- a) Иә
- b) Жоқ

12. Сізді бұқаралық спорт қызықтырады ма? *

- a) Иә
- b) Жоқ

13. Өткізіліп жатқан спорттық іс - шаралар деңгейіне көңіліңіз тола ма? *

- a) Қанағаттандырырлық
- b) Қанағаттандырмайды

14. Сіз спорт секцияларынабаруғадайынсыз ба? *

- a) Иә
- b) Жоқ

15. Сіз спорттық клубтарға баруға қанша ақша жұмсайсыз / жұмсайсыз? *

- a) айына 5000 - 7 000
- b) айына 8000 -10.000
- c) айына 10 000 - 15 000
- d) айына 15000-нан жоғары

16. Сізқандайсебептермен спорт секцияларынабаруғадайынемессіз? *

- a) Төменжалақы
- b) Уақыттың жетіспеушілігі
- c) Меніңқызметімспорттықкөмірсалтынасәйкескеледі
- d) Сіздіңтаңдауыңыз

17. Сіздің ойыңызша, Қазақстан Республикасында бұқаралық спортты ашық реттеу және қарқынды дамыту үшін мемлекет қандай шаралар қабылдауы керек? *

- a) спорт мектептерін ашу
- b) дене шынықтыру қызметкерлерінің жалақысын көтеру
- c) спорттық ұйымдарға салықтық жеңілдіктер
- d) әр аулада дене тәрбиесі үшін арнайы алаңдар құру
- e) Сіздіңтаңдауыңыз

18. Сіз қай өңірде тұрасыз? *

- a) Нұр-Сұлтан қаласы
- b) Алматы қаласы
- c) Шымкент қаласы
- d) Ақмола облысы
- e) Ақтөбе облысы
- f) Алматы облысы
- g) Атырау облысы
- h) ШҚО
- i) БҚО
- j) СҚО
- k) Жамбыл облысы
- l) Қарағанды облысы
- m) Қызылорда облысы
- n) Қостанай облысы
- o) Маңғыстау облысы
- p) Павлодар облысы
- q) Түркістан облысы

19. Сіздің жасыңыз? *

- a) 14 жастан төмен
- b) 14-17 жас
- c) 18-25 жас
- d) 26-30 жас
- e) 31-35 жас
- f) 35-60 жас
- g) 60 жастан жоғары

20. Сіздің жынысыңыз қандай? *

- a) Ер адам
- b) Әйел

Аналитикалық жазба

Жоба авторы: Сейдишова Динара Тоқтасқызы
Ғылыми жетекшісі: Сатиев Серик Жұманғалиұлы

Жоба идеясы	Бұқаралық спорттың қазіргі жағдайы мен даму перспективалары
Проблемалық жағдай (кейс)	<p>Бюджет қаражатынан бұқаралық спорт жүйесіне тиімсіз бөлу. Дене шынықтыру-спорт ұйымы мен оны қаржыландыру көздері арасындағы қаржы ресурстарының тиімді қозғалысын қамтамасыз ету қажет.</p> <p>Спорттық инфрақұрылымға шектеулі қол жетімділік. Бұқаралық спортты қаржыландыру деңгейінің төмендігі.</p> <p>Кадрлық мәселелер.</p>
Бұл мәселеніше шудің қол жетімді жолдары	<p>Қолданыстағы тәсілдердің жіктелуі</p> <p>Демеушілер мен коммерциялық құрылымдардан бұқаралық спортты қаржыландыру үлесін арттыру.</p> <p>Нарықтық экономикасы дамыған елдерде спорт саласын қаржыландыру бірнеше түрлі көздерден жүзеге асырылады:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ бюджеттік қаржыландыру ➤ бюджеттен тыс қаржыландыру (коммерциялық) ➤ Аралас (МЖӘ) <p><u>Артықшылықтары</u></p> <p>Ұлттық спорт түрлерінің бәсекеге қабілеттілігі артып келеді. Қаржы ресурстарының салаға келуі. Спорттық жалақы мен кәсіби шеберліктің өсуі. Мемлекеттік және жергілікті бюджеттерге жүктемені азайту. Әр түрлі салалармен тығыз өзара әрекеттесу және дамудың мультипликативті әсерін алу. Өзара тиімді ынтымақтастық.</p> <p><u>Кемшілігі</u></p> <p>Дене шынықтыру қазақстандықтардың басым көпшілігі үшін олардың жеке құндылықтарына айналмай, өмір сүру салтында өз орнын таба алмай отыр.</p>

Бұл мәселені шешудің тиімді жолдары

Баламалы тәсілдің сипаттамасы, оны жүзеге асыру тәртібі.

Қазақстанда бұқаралық спортты одан әрі дамыту бойынша ұсыныстар.

- дұрыс басымдықтары мен нақты тетіктерін әзірлей отырып, спорт пен дене шынықтыруды дамытудың мемлекеттік саясатын әзірлеу;
- спорт ғылымы мен медициналық фармакологияның дамуы;
- бұқаралық спорттық іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу үшін жаттықтырушылар құрамын ынталандыру жүйесін әзірлеу;
- салықтық және басқа да қаржылық жеңілдіктері бар спортты дамыту үшін бизнесті тарту, бұқаралық спортта МЖӘ тетігін пайдалану бойынша әлемнің дамыған елдерінің табысты тәжірибесін қолдану;
- қалалық спорт инфрақұрылымын және бұқаралық спортты дамыту жауапкершілігін жергілікті билік пен органдарға беру;
- бұқаралық спортты дамытатын ұйымдар мен БАҚ арасындағы коммуникацияны кәсібилендіру.

Мүмкіндіктер

Бұқаралық спортты дамытуға серіктестіктің және бизнесті тартудың пайдаланылмаған әлеуеті бар. Қазіргі уақытта бизнестің спортты дамытуға қатысуы таңдамалы болып табылады. Бірақ оны кеңейтуге мүмкіндіктер бар. Көпфункционалды спорт объектілерді пайдалану тиімділігін арттырудың мүмкіндігі бар. Бұқаралық спорт миллиондаған адамдарға өздерінің физикалық қабілеттері мен қимыл-қозғалыстарын жетілдіруге, денсаулықтарын жақсартып, шығармашылық өмірін ұзартуға мүмкіндік береді, бұл дегеніміз ол адам ағзасына замануи өндіріс пен күнделікті өмір жағдайының зиянды әсеріне қарсы тұруға мүмкіндік береді.

Тәуекелдер

Дене белсенділігі денсаулыққа маңызды пайда әкеледі және жұқпалы емес аурулардың алдын алуға ықпал етеді. Сонымен қатар, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметі бойынша физикалық белсенділіктің жеткіліксіздігі әлемдегі өлімге алып келетін қауіптің және жүрек-қан тамырлары аурулары, қатерлі ісік, қант диабеті секілді инфекциялық емес ауруларға шалдығудың дамуының негізгі факторларының бірі болып табылады; әлемдегі әрбір төртінші ересек адамның белсенді емес, дүниежүзіндегі жасөспірімдердің 80%-нан астамы физикалық белсенділіктің жетіспеушілігін сезінеді.

	<p>Халықты сауықтыру саласына деген мемлекет тұрғысынан назардың жеткіліксіздігі мен жаңа әдіс-тәсілдердің болмауы ондаған жылдар бойы аталған саланың сапалы түрде өзгермей, бір қалыпта қалып қоюына алып келді. Қазіргі таңда бұл мемлекетке үлкен нұқсан тигізіп отыр. Мұның өтемі халықтың физикалық денсаулық деңгейінің төмендеуі, бұл көрсеткіш экономиканың жанама және тура әлсіреуіне алып келеді.</p>
<p>Бұл мәселені шешудің ұсынысы</p>	<p>Қазақстанда дене шынықтыру және спортпен шұғылданушылардың санын арттыру адам өмірінің құндылықты-бағытталған, дәлелді-ынталандырушы факторларының дұрыс ықпалы мен спортпен шұғылданудағы материалды-техникалық негіздердің қалыптасуы арқылы жүзеге асуынан тұрады. Материалды-техникалық негіздер ең алдымен басқару органдарының менеджментімен және жеткілікті қаржыландырумен байланысты. Сондықтан, бұқаралық спорт индустриясын басқару мен қаржыландыру тәсілдеріне өзгеріс енгізе отырып, халық санының спортпен шұғылдануға деген қызығушылығы мен оның дамуы қарқынды</p>

	болатыны күтілуде.
Әдебиеттер	Тізім бойынша